

॥ अथ स्मृति प्रत्यक्षिणः ॥
Alha Smartha Pratyakshith .

445-

+

3/1

श्रीगणेशाय नमः॥ अथ स्मार्तप्रायश्चित्तानि॥ तत्रादावावश्यकविशेषो नित्यप्रायश्चित्तानि वक्ष्यन्ते॥ तत्रादौ शौचमा
 ह मनुः॥ शौचे यत्नः सदा कार्यः शौचमूला द्विजः स्मृतः॥ शौचाचारविहीनस्य समस्तानिः फलाः क्रिया इति॥ तदेतद्विवि
 धं॥ स्मृत्यर्थसारे॥ शौचं च द्विविधं प्रोक्तं बाह्यमाभ्यन्तरं स्मृतं॥ मज्जलोभ्यां स्मृतं बाह्यं भावश्रुदितं ध्यातं रं इति॥ तदेतद्वि
 श्रुद्धिं च कुर्यादितियाज्ञवल्क्यः॥ प्रातस्नानं तु स्मृत्यर्थसारे॥ स्नानमूलाः क्रियाः सर्वाः श्रुते स्मृत्युदितान्तराणां॥ अस्नातश्च
 पुमान्नाहो जपहोमादि कर्मस्विति॥ प्रातस्नानाकरणे प्रत्यवायः स एव हि॥ सप्ताहं प्रातरस्नायी द्विजः शतं च मानुयात्॥
 अतएव सदा स्नायादशक्तश्चेद्वौ दिने इति॥ तन्मुख्यं नद्यादाविति विज्ञानेश्वरः॥ अथाशक्त्या दी स एवाह॥ वाप्यां कूपे तडा ना
 गे वा पारक्ये वो ह्युवारिणि॥ प्रातः स्नानं सदा कुर्यादुष्मेनैव सदा तुर इति॥ तथा॥ नित्यमुल्लेखैः स्नायात्काम्यं नैमि
 त्तिकादृते इति संग्रहवचनान्यशक्तपराणि॥ एतदशक्तौ मंत्रस्नानादि वा कुर्यात्॥ प्रातः स्नानं संक्षेपेण कर्तव्यं साग्निकैः॥
 अस्नत्वा ह्येवमकालस्य बहुत्वात् स्नानकर्मणः॥ प्रातः संक्षेपतः स्नानं होमाद्यर्थं तदिष्यत इति कात्यायनोक्तेः॥ सौभाग्य
 वतीभिरशिरस्कस्नानं काम्यं नैमित्तिकं विना कर्तव्यमिति स्मृत्यर्थसारे॥ अथ संध्याकालः॥ आश्वलायनो ह्ये॥ अर्धा गृ
 स्तमिते मंडलान्नक्षत्रदर्शनादेव प्रातः प्राग्वत्स्तिष्ठनामंडलं दर्शनादिति॥ तत्रापि त्रिविधत्वं मुक्तं धर्मसारसुधानिधौ॥
 उत्तमासूर्यसहितमध्यमालुप्ततारका॥ कनिष्ठातारकोपेतासायं संध्या त्रिधामता॥ तथा॥ उत्तमा तु सनक्षत्रामध्यमा

लुप्ततारका॥ कनिष्ठासूर्यसहिता प्रातः संध्या त्रिधामतेति॥ मुख्य एवायं कालः॥ अस्तोत्तरं उदये च त्रिदंशात्मकः॥ सा
 यं संध्या त्रिघटिका अस्तादुपरि भास्वात् इति निर्णयसिंधौ स्कंदोक्तेः॥ एतत्कालातिक्रमे प्रायश्चित्तपूर्वकं संध्या कुर्यात्॥
 तथा च स्मृत्यंतरे॥ उदयादृदिकास्ति स्त्रः प्रातः संध्यामुपासितुं॥ सायमस्तमयाद्धर्षं मध्याह्ने द्वादशोर्ध्ववटं॥ संध्या
 कालस्त्वयं प्रोक्तो निष्कृतिस्तमतिक्रमे॥ विधेया विधि मार्गपाततः फलवती क्रिया॥ तास्त्रेव हि यमः॥ संध्याकाले च त्रिंका
 ले स्नात्वा च मयथा विधि॥ जपेदष्टशतं देवीततः संध्या समाचरेदिति॥ तथा च स्मृत्यंतरे भूरुद्राजः॥ प्राणायामत्रयं प्रा
 तर्द्दिगुणसंगवे स्मृतं॥ मध्याह्ने त्रिगुणं प्रोक्तं अपराह्ने तु षड्गुणं॥ सायाह्ने द्वादशगुणं सूर्यहत्यांततो ब्रजेदिति॥ तथा च
 गौतमस्मृतैः॥ कालातिक्रमणे चैव त्रिसंध्यास्वपि सर्वदा॥ चतुर्थां ध्यं प्रकुर्वत्त शिरो व्याहृति संपुटं॥ यद्वा॥ चतुर्था
 ध्यं तु सावित्र्या दद्यात् व्याहृति संपुटं॥ कालातीतविशुद्ध्यं त्रिसंध्यास्वपि नित्यं शक्तिः॥ एकाहाद्यतिक्रमे तु जमदग्निः॥
 एकाहं सा मतिक्रम्य प्रमादोद्वृतं यदि॥ अहोरात्रातिभूत्वा गायत्र्या श्वायुतं जपेत्॥ द्विरात्रे द्विगुणं प्रोक्तं त्रिरात्रे त्रिगुणं
 स्मृतं॥ त्रिरात्रात्परतश्चैशतद् एव न संशय इति॥ आलस्यादिना काललोपेतु स एवाहोयः संध्या कालतः प्राप्ता मालस्या
 दतिवर्तते॥ सूर्यहत्यामवाप्नोति उद्वृक्त्वं मवा मुयात्॥ तथा॥ रात्रौ शोभे नृपशोभे रोगार्तः क्षयस्तुलके॥ संध्या
 वंदनविधित्तिर्न दोषाय कथंचन॥ स्मृतके स्मृतके चैव संध्या कर्म न संत्यजेत्॥ मनसौ चारयेन्मंत्रान्प्राणायामं

विवर्जयेत्॥ कालाति क्रमे विदोषाभावनिमित्तानि स एवाह॥ देवानि दिज वेदानां कार्ये महति संस्थिते॥ संध्याहीने
 न दोषो स्तियेन तत्पुण्यसाधनमिति॥ स्मृत्यर्थसारे तु संध्यात्रयलोपे त्वष्टसहस्रमितांसा वित्रीजिपेदि च्छुक्तं॥ अ
 त्यशक्तौ तु स्मृत्यंतरे प्रति संध्याकाललोपे गायत्री शतं शतं शवेत्क्षुक्तत्वा विहरणानंतरमस्तमयोदयो यथाभवति तथा न
 विहरेत्॥ तथा अधि रक्षसूर्ये आविः सूर्ये चेत्यापस्तंबसूत्रे चोक्तं॥ उदयास्तमयात्पूर्व उदरण कालः॥ एतत्प्रा
 दुष्करणकालादति क्रमे उक्तप्रायश्चित्ताभावात् सर्वप्रायश्चित्तमेव कार्यं॥ तद्यथा॥ होमकाले अस्तमयोदयात्पूर्व
 वा प्रादुष्करणकालाति क्रमणनिमित्तं पूर्वकं सायं प्रातर्होमं करिष्यति संकल्प्य॥ होम इव्य संस्कारात्पूर्व संस्कृता
 ज्येन ॐ भूर्भुवस्व स्वाहेति सर्वप्रायश्चित्तं स्रुवेण हुत्वा होम इव्य संस्कारं कृत्वा काले होमं कुर्यात्॥ अथ हो प्रात
 मकालः॥ दीपे॥ अग्नि होत्र होमस्योदयानंतरमस्तमयानंतरं च मुख्यः॥ सायं प्रदोषांतः प्रातः संगवांतो मुख्यः
 कश्चित् वृत्तौ च॥ गोणस्तु सायं होमस्य निशाः सर्वा गोणं कालः॥ प्रातर्होमस्य सर्वमहर्गोणः कालः॥ आप्रातराहु
 तिकालात्सायमाहुतिकालो नातीयादासायमाहुतिकालात्प्रातराहुतिकाल इति बोधायनसूत्रोक्तेः॥ प्रदोषांतस्तु ॥ २
 रजन्याः सायमाद्य चतुर्थो भागः प्रदोषः॥ दिवसस्याद्य चतुर्थो भागः संगव इति दीपे उक्तं॥ आशालायनश्चो
 तसूत्रे तु प्रदोषांतो होमकालः संगवांतः प्रात इति॥ अत्र प्रदोषांतेनाहोनाडिका इति फलितोर्थ इति दीपे उक्तं॥

॥ अथ स्मार्त प्रागश्मार्त प्रा॥
 Athar Smartha Pragashmarta Pra.

445-

+

3/1

ॐ येन सूर्यज्योतिषा ०१ विश्वस्य हि ०२ तन्नो घावा पृथिवी ०३ विश्वाहात्यास ०४ महिज्योतिर्विभ्रतं ०५ पंचभिरूप
तिष्ठेत् ॥ अथाकर्मश्रान्तं स्वापकालीनादित्योदयनिमित्तकप्रायश्चित्तं ॥ मम विहिता कर्मश्रान्तं स्वापकालीनादित्योद
यजनितप्रत्यवायपरिहारार्थं सूर्योपस्थानरूपप्रायश्चित्तं करिष्ये इति ० लम्प ॥ तिष्ठन्नेव ॥ यस्य ते विश्वेति च तस्य सूर्या
सूर्यपुत्रो भित्तिपात्रविः ॥ सूर्यो देवता ॥ जगती छंदः द्वितीया त्रिष्टुप् ॥ उदये स्वापि प्रत्यवायपरिहारार्थं सूर्योपस्थाने
ओम् यस्य ते विश्वा भुवनानि ० ॐ शन्नो भव चक्षसा ० ॐ अस्माकं दे ० ॐ यद्देवाश्चक्षुः ० ४ ॥ इति च सप्तपत्तिष्ठे
त् ॥ ~~विहित~~ विहितकर्मश्रान्तस्य नेष्यते इति कारिकायां ॥ नृत्याद्यकर्मणा श्रान्तस्येति वृत्तिः ॥ अथागारोपरिकपो
तोपवेशनादिनिमित्तकप्रायश्चित्तं ॥ कारिकायां रक्तपादः कपोधारव्य अरण्योक् - शुकछविः ॥ स चेच्छालां विशे
छालां समीपं वा ब्रजेद्यदि ॥ परिषेचनपर्वतमन्वाधानादि पूर्ववत् ॥ देवाः कपोतसूक्तेन प्रत्युचं जुहुयाद्दत्तं ॥ तद्यथा ॥
ममागारोपरिकपोतोपवेशनसूचितारिष्टनिरासार्थं देवाः कपोतेति सूक्तेन प्रत्युचं माज्यहोमं करिष्ये इति सं ० हो
मं जपपक्षेतु ॥ देवाः कपोत इति सूक्तजयं करिष्येति संकल्प्य ॥ अग्निमुपसमाधाय ॥ अस्मिन् न्वाहिते ग्नावित्यादि
चक्षुषीं आज्येन पंचवारं विश्वा देवानाज्यद्रव्येणेत्यादि पूर्ववत् चक्षुष्यं तं कृत्वा ॥ देवाः कपोत इति पंच च स्य सूक्तस्य ॥
कपोत ऋषिः ॥ विश्वे देवा देवता ॥ जगती छंदः ॥ आगारोपरिकपोतोपवेशनसूचितारिष्टपरिहारार्थं माज्यहोमं

तथा ॥ सायमस्तमिते होमकालास्तु नवनाडिकेति स्मृत्यर्थं सारोक्ते ॥ तथा संगवांतः प्रातरित्यत्र संगवांतो दशनाडि
केति नारायणवृत्तिः ॥ अस्तमिते उदिते च विहितो होमः एतावति कालात्क्रियमाणो न - दोषो भवतीति वृत्तिरुक्तः पुनः
पुनः कालवधिः ॥ तस्मिन्नीयचतुर्गृहीतमाज्यं जुहुयादिति श्रान्तसूत्रे उक्तहोमकालाति क्रमे प्रायश्चित्तं पूर्ववत् गौणकाले
होमं कुर्यात् ॥ तत्प्रयोगश्च ॥ उक्तहोमकालाति क्रमनिमित्तप्रायश्चित्तपूर्वकं सायमोपासनं होमं करिष्येति संकल्प्य होम
द्रव्यसंस्कारात् पूर्वमाज्यं संस्कृत्य स्तुचिचतुर्वारं गृहीत्वा सायं दोषावस्तर्नमस्वाहा ॥ अग्नय इदं ॥ ततो होम्यं संस्कारादि हो
मं समापयेत् ॥ एवं प्रातरपि उक्तहोमकालाति क्रमे - प्रातरौपासनं - पूर्ववत् चतुर्गृहीत्वा ॥ प्रातर्दोषावस्तर्नमस्वाहा ॥ अग्न
य इदं ॥ ततः पूर्ववत् होमं कुर्यात् ॥ अथ होमाधिकारिणः स्मृत्यर्थं सारे ॥ होमे मुख्यो यजमानः पत्नी पुत्रश्च अन्यका ॥ कृत्वा क
विष्यागुरुभ्राता भागिनेयः सतापतिः ॥ ऐतैरेव हुतं यच्च तद्दुतं स्वयमेव वृत्तिः ॥ तत्रापि यजमानतत्पुत्रपुत्रया तत्समक्ष
एव कृत्वा गौणहोमादावधिकारः ॥ स एवाह ॥ असमक्षं तु दपेत्योर्होतव्यं न त्विर्गार्हिता ॥ इयोरप्यसमक्षं चेदुच्यते तम
नर्थकं इति ॥ उच्चादादावनुजां विनैव होमादिकं कुर्यात् ॥ उक्तं च स्मृत्यर्थं सारे ॥ उन्मादेष सवेचतौ कुर्वता नुतया विना ॥ नो
पवासि प्रवासे स्यात्पत्नी धारयते व्रतं ॥ सर्वथा यजमानो हित्यजेत्तद्विभ्रुवः शुचिरिति ॥ अथ व्याध्यादिनिमित्तक
कर्मसंस्कल्पादिप्रयोगाः स्पष्टीक्रियन्ते ॥ एवं गुणेत्यादिमम व्याधित्वपरिहाराय यद्वाहुति चरुहोमं करिष्येति सं

परिपूर्वा० इतिहुत्वाततः स्वाहेत्युक्ता॥ पूष्याइदं०॥ प्रज्ञाभ्रष्टत्वेतु॥ प्रज्ञाकामोहं संपूष्यनितिसूक्तेन प्रत्यक्षमाज्यहोमन्यागौ प्रा
 ग्वज्जपेत्वा॥ अथयदा कदाचित्त्रिवा संजिगमिषुः पितृपुत्रयौर्गृहिष्ययोश्च पथ्यभयेन गंतुं सूत्रोक्तः॥ शिष्यातिसर्जनोदि
 प्रयोगः स्मृतिदर्शनात्सर्वैः कर्तव्यत इतिवृत्तिजयंतौ॥ तद्यथा॥ शिष्याचार्यावाचम्यप्राणाना यम्यदेशकालौ कथयित्वा मुक्
 शर्मणः प्रोषितुं मार्गं संभावितानेकभयनिरासार्थं शिष्यातिसर्जनजपादिकरिष्यइतिसं० प्राञ्जुरवमाचार्योदगाननं शिष्यमुपवे
 श्यजपेत्॥ ॐ प्राणापानयोस्तुव्यचास्तया प्रपद्ये देवाय सवित्रे परिददामि॥ इत्यभोजपित्वा नतः आमं दैरिति मंत्रस्य विश्वा
 मित्रं द्रो ब्रह्मती॥ जपे विनियोगः॥ ॐ आमं दैरिन्द्र हरिभिः॥ ॐ प्राकस्यस्तीत्यभोजपित्वा महित्रीणामितित्तचस्य सूक्तस्य
 सत्यधतिर्वारुणीरादित्योगायत्री स्वस्त्ययनार्थमुभाभ्यामन्योन्यानुमंत्रणं शिष्यविसर्जनैचवि० ॐ महित्री० नहि ते वा०
 यस्मै पुत्रा० इत्यभावप्यन्योन्यमनुमंत्र्य विसृज्य प्रवासंगच्छेत्॥ एवमतिस्वस्य न कुतश्चिद्रयं भवतीति विज्ञायंत इ
 तिसूत्रोक्तेः॥ एवंगुरुविसृष्टगच्छंतं पथियदि पक्षिणोऽपि यवाचो ब्रूयंत इति तदा कनिक्कददितिसूक्तद्वयस्य गृह्यसमदः शंकु
 तश्चाद्यास्त्रयस्त्रिष्टुभः॥ चतुर्थं जीगती पंचमी शक्यं छिर्वा॥ ययसाममनो ज्ञावचः श्रवणाद्यपशकुनं निरासार्थं
 जपेवि० ॐ कनिक्कदज्जनुवं०१ मात्वाशयेन उद्धृ०२ अब्रूददक्षिणतो०३ प्रदक्षिणदिशि०४ उद्गातेव वाकु०५ आ
 वदंस्त्वं शकु०६ देवीवचमिति मंत्रस्य॥ नमो भार्गवोवागीश्वरी त्रिष्टुभः॥ विनियोगः पूर्ववत्॥ ॐ देवीवचम

ष

५

जनयंत देवाः ऋक्१ एतत्सूक्तद्वयस्य यात्राकाले पिजपः कर्तव्यः॥ कनिक्कदज्जपेत्सूक्तं यात्राकाले विशेषतः॥ इति ऋ
 ग्विधानोक्तेः॥ तथा॥ जातवेदस एतां च स्वस्त्ययनार्थं सदा पथिजपेत्॥ जातवेदस इत्येतां सदा स्वस्त्ययने जपेत्॥
 दुर्गे पथि प्रयातस्य नास्यारिभ्यो भयं भवेदिति ऋग्विधानोक्तेः॥ ततः पथि गच्छन् यदा मंगस्य शिवादीनां निदिता वा
 चं शृणोति तदा॥ स्तुहि श्रुतमिति मंत्रस्य गृह्यसमदो रदस्त्रिष्टुभः॥ मृगादीनाममनो ज्ञानिं दित वाचः श्रवणाद्यपि
 तिरसनार्थं ज० ॐ ॐ स्तुहि श्रुतं ग०१ ततो यस्यां दिशि यस्माद्वा पुरुषात् व्याधादिभ्यो विधीयातां दिशं प्रत्यभयतो मा
 र्गं प्रदीप्तमुज्ज्वलं स्थित्वा प्रक्षिपेद्दनेन मंत्रेण॥ अभयं मित्रवरुणामद्यमस्त्वं चिंयाशत्रूदहंति प्रतीत्य॥ मा प्रज्ञातारं मा
 प्रतिष्ठां विदं तु मिथो भिदानामुभयं न मरुतं॥ अनेन मंत्रेणोपयतः क्षिपेत्॥ तथा मंधानं कंवा प्रसव्यमालो उयित्वा तां
 दिशमभिमुखं स्थित्वा संस्पृष्टं धनमिति मंत्रस्य मन्युस्तापसो मन्युर्जगती मंधानं कंन्यं च करोति वि० ॐ संस्पृष्टं०१ अ
 नेन मंत्रेण मंधानं कंन्यं च कृत्वा गच्छेदिति वृत्तिः॥ जयंतमतेतु॥ उत्पन्नयोरधस्तात्तां दिशमभिमुखं मंधानं च करोति
 इति॥ एवंप्रतेन क्वापि भयं भवति॥ यदा सर्वासु दिक्षु भयमुत्पद्यते न च ज्ञायते अस्मात्सुरस्यादनतो वेति तदा॥ आच
 म्यप्राणाना यम्यदेशकालौ संकीर्त्य मम सर्वादिस्वज्ञात संभावितानेकभयनिरासद्वारा श्रीपरमेश्वरपीत्यर्थं अष्टा
 वाज्याहुतिर्होमं जपंच करिष्येति संकल्प्य॥ उपलेपादि पूर्ववत्प्रतिष्ठाप्यान्वादध्यात्॥ अस्मिन्नचाहितेना

वित्याद्याघारांत मुक्तात्रप्रधानं॥ अग्निं॥ वायुं॥ आदित्यं॥ चंद्रमसं॥ वरुणं॥ छंदोसिं॥ ब्रह्माणं॥ एताः प्रधानदेवताः॥
 आज्यद्रव्येण धूमसंभवेन नरुदमित्यादिसमिद्धयमग्नवाधाय परिसमूहनं विकल्मेन परिसरणाद्याघारांत चक्षुषी
 वर्जस्त्रवाहुतीर्जुहुयात्॥ अं पृथिवीवतासाग्निना वतातया वतया वत्र्योयस्माद्रयाद्विभेमितद्वारये स्वाहा॥ अग्न
 यद्रदं० अं अंतरिक्षं वतं तं द्यायुनावतं तेन वतेन वत्रेण यस्माद्रया० वायव्यं० अं द्यौर्वतासादित्येन वतातया वतया व
 त्र्योयस्मा० आदित्यायेदं० अं दिशो वतास्ताश्चंद्रमसावतास्ताभिर्वताभिर्वत्रीभिर्यस्मा० चंद्रमसं० अं आपो वता
 स्तावरुणेन वतास्ताभिर्वताभिर्वत्री० वरुणायेदं० अं प्रजावतास्ताप्राणेन वतास्ताभिर्वताभिर्वत्रीभिर्य० प्राणायेदं०
 अं वेदावतास्ते छंदोभिर्वतास्तैर्वतैर्वत्र्यंस्माद्रया० छंदोभ्यद्रदं नमः अं सर्ववततद्वृणावतं तेन वतेन वत्रेण यस्माद्र
 या० ये स्वाहा॥ ब्रह्मण्य० एता अष्टावाज्याहुतीर्हुत्यानेरीशान्यादिश्यवस्थाय स्वस्यात्रेयं जपतियत इंद्रभयामह इति
 च सूक्तशेषं॥ तद्यथा॥ स्वस्ति नो मिमीतेति पंचर्चस्य सूक्तस्यात्रिविश्वेदेवाद्यास्त्रिष्टुभ्योत्येदे अनुष्टुभौ जपेवि० अं
 स्वस्ति नो मिमी० १ अं स्वस्तये० २ अं विश्वेदेवानो० ३ अं स्वस्ति मित्रावरुणा० ४ अं स्वस्ति पंथा० ५ अं स्वस्त्यनं० ६ अं
 अं होमुच० ७ इति सखिलाः सप्तर्चो जपित्वा यत इंद्रेति वंश्यां वण्यः प्रगाथ इंद्रे आद्यात्तृतीयापंचम्यो बह्व्योदि
 तीया चतुर्थषष्ठ्यः सप्तो बह्व्योजपेवि० अं यत इंद्र० १ त्वंहिराधस्य ते० २ इंद्रस्य तु० ३ त्वं नः पश्चा० ४ अद्योद्या

वि० जपपक्षे जपेवि० एवमेव गृहसमीपमागमने पिज्ञेयं॥ अं देवाः कपोतश्चितोयदि छं० व्यदे इति मंत्रेण हुत्वा पश्चा
 स्वाहाकारं पठेत्॥ विश्वेभ्यो देवेभ्य इदं॥ एवमग्रेपि॥ अं शिवः कपोतश्चितो नो० अं हेतिः पक्षिणी० अं यदुत्तुको वद
 ति० अं त्रैचा कपोतं नुदत० इति हुत्वा स्वाहाकारं पठेत्॥ अथ धनार्थगमननिमित्तं कर्मणि तु मम धनार्थसिद्ध्यर्थं वय
 मुक्तापथस्य इति प्रत्यर्चमाज्यहोमं करिष्ये० होमपक्षे॥ जपपक्षे तु वयं० तिसूक्तं जपं करिष्ये इति कल्प्याग्निमुपसमा
 धायामिन्न न्याहि० पूषणं दशवारमाज्येन शोषेणेत्याज्यभागांते॥ वयमुत्वेति दशर्चस्य सूक्तस्य भरद्वाजऋषिः॥ पू
 षादेवता॥ गायत्री छंदः॥ अष्टम्यनुष्टुप् अर्थसिद्ध्यर्थमाज्यहोमेवि० वयमुत्वेति दशर्चस्य सूक्तस्य भरद्वाजऋषिः॥ पूषा
 इदं॥ अं अभिनो नर्यं० अं अदित्संतं चिदाघणे० अं विपथो वाजसातये० अं परितं धिपणीना० अं वि पूषं नारयातुदं०
 अं आरिख किं किरा० अं यां पूषन् ब्रह्म० अं याते अष्टागो ओप० अं उत नो गोयणि धिय० १० इति मंत्रांते हुत्वा पश्चात् स्वा
 हाकारांते पूष इदं नमस्तेत्यजेत्सर्वत्र॥ अथ नष्टलाभार्थं कर्मणि तु॥ मम नष्टलाभार्थं संपूषन्विदुषेति सूक्तेन प्रत्यर्चमा
 ज्यहोमं करिष्ये इति होमपक्षे॥ जपपक्षे तु॥ सूक्तं जपं करिष्ये इति विशेषः॥ पूर्ववदन्वाधानाद्याज्यभागांते संपूषन्विदुषेति
 दशर्चस्य सूक्तस्य भरद्वाजऋषिः॥ पूषादेवता॥ गायत्री छंदः॥ नष्टलाभार्थमाज्यहोमेवि० अं संपूषन्विदुषा० अं समु
 पूषाग० अं पूषश्चक्रं० अं यो अस्मै० अं पूषागा अन्वेतु० अं पूषं ननु प्र० माविर्नेश० शृण्वंतं पूष० पूषंतं वव्रं ते वयं०

विभीतोपमवस्वस्येवोस्मासन्नप्रजायध्वंमाचवोगोपतीरिषत्॥ इति अनेन गृहं संवीक्ष्य ततः प्रविशेत्॥ अं गृहं न हं समनः
 प्रपद्ये वीरघो वीरवतः सुवीरान्॥ इति व हं तो घृतमुक्षमाणास्तैश्च हं समनः संविशानि॥ इति गृहं प्रविश्यान्निवंशगमंशं
 योः शंयोः॥ इति मंत्रं सकृदुक्त्वा त्रिरिति वृत्तिः॥ त्रिरनुवीक्षमाणः प्रपद्येत्॥ ततः प्राप्नुमासीनः स्वपुरतः प्रत्यग्नुरवः ज्येष्ठ
 खानुपूर्व्येण पुत्राणां शिरः उभाभ्यां पाणिभ्यां परिगृह्य त्रिरवघ्रायत तो जपेत्॥ अंगादेगात्संभवसि हृदयादधिजायसे॥
 आत्मा वै पुत्रनामासि स जीव शरदः शतमिति मंत्रं पश्चाज्जपतीति वृत्तिजयंतो॥ कुमार्या अप्यमंत्रं कंत्रिराजिघ्रेत्॥ दश
 रात्रादर्चा कृत्वा गमने मनोज्योतिं प्रायश्चित्ताहुतिर्न भवतीति श्रौतग्रंथेभ्यो वगंतव्यं॥ इति प्रवासी पस्छानं अथोपा
 सनानुगतप्रायश्चित्तं॥ आचम्य प्राणानायममोपशांतमोपासनान्निप्रतिष्ठापनस्वयमुपवासाभ्यां पुनस्तदादयि
 व्योति संकल्प्यः॥ तथा॥ पत्न्युपवासपक्षे तु मम उपासनशांतमोपासनान्निप्रतिष्ठापनपत्न्युपवासाभ्यां उत्सादयिष्ये इ
 तिसंकल्प्यः॥ अत्रकारिका॥ औपासनोत्तुगच्छेत्तत्तुपलेपादिपूर्ववत्॥ आहुत्यश्रोत्रियागारात्प्रतिष्ठाप्य हविर्भु
 जं॥ अन्यस्माद्धोमकालास्त्रीनाश्नीयाद्यादिवागृही॥ ममानुगतमोपासनान्निन्यामयाश्चेत्यनयाज्याहुत्सापुनस्तदा
 दयिष्ये इति संकल्प्यायतनाद्दस्मापोह्यश्रोत्रियागारस्य मुपलेपादिपूर्वमग्निप्रतिष्ठाप्यपरिसमुत्थपरिस्तीर्यपर्युक्ष्या
 ज्यं संस्तुत्यस्त्रुवंच संस्तुज्याग्निमलं हृत्य अयाश्चेति विमदोयाजग्निः पंक्तिः औपासनानुगतप्रायश्चित्ताज्यहोमं वि०

अयाश्चाग्नेः स्वाहा॥ अग्नये अयस इदं॥ सर्वप्रायश्चित्तं करि० अं भूर्भुवः स्वः स्वाहा॥ प्रजापतय इदं० ततः परिस्तणा
 निविस्त्रज्यपर्यह नोक्षणे कृत्वा॥ अं च मे स्वरश्च मत्पुपस्थाय काले प्राप्सं होमं कुर्यात्॥ पत्न्युपवासपक्षे तु पूर्ववत्सं
 कल्पानंतरमग्निं स्थापनादिकृत्वा काले प्राप्सं होमं कुर्यात्॥ पत्नी तु तस्माद्धोमकालादारभ्यान्यहोमकालपर्यंतमुपवसे
 त्॥ यजमानोपवासपक्षेप्येवमेव॥ यजमाने प्रोषिते पत्न्या मत्तुमस्यामप्यनुगतेन वनुगताग्निं स्थापनप्रायश्चित्तादि
 कृत्वा गृहाराकारयेदिति बौधायनः॥ आद्वादशरात्रांतमग्न्युत्पत्तिप्रकारोयं॥ तदुत्तरं पुनः संधानमेवेति वृत्तिः॥ इत्य
 नुगतप्रायश्चित्तं॥ अथ अन्वाहितान्यनुगतप्रायश्चित्तं॥ अन्वाहितं नेर्यागप्रागनुगते तं श्रोत्रियागारादग्निमुत्साद्य अ
 न्वाहितेनेः प्राग्यागादनुगतनिमित्तं पुनरन्वाधानं प्रायश्चित्तपूर्वकं करिष्ये॥ अग्निमुत्सादयिष्येदिति संकल्प्या
 न्वाधानसमिधमग्नावाधाय भूर्भुवः स्वरित्युपस्थाय सर्वप्रायश्चित्तं कृत्वा स्थापनीपाकं कुर्यात्॥ अन्वाधानोत्तरं
 प्रयाणानिमित्तं कर्मणि तु॥ ममान्वाहिनि प्रयाणानिमित्तं तु भ्यंता इत्याज्यातिहोष्ये० संस्तुताज्येन॥ तुभ्यं तेति मं
 त्रस्य॥ अंगिरा कृषिः॥ विसृपोग्निर्देवता गायत्री छंदः॥ अन्वाधानोत्तरं प्रयाणानिमित्ताज्यहोमे विनियोगः॥ औ
 तुभ्यंता अगिरं रे स्वाहा० अग्नय इदं० सर्वप्रायश्चित्तं च कृत्वा विधिवदग्निं समारोप्य गच्छेत् अथोपासनहोम
 लोपप्रायश्चित्तं॥ ममोपासनहोमलोपजनितप्रत्यवायपरिहारार्थं मनस्वस्यानतुर्गृहीतमाज्यं होष्यामि॥ इति

संकल्पः। पर्यहनाद्याज्यं संस्कृत्य स्तुचि चतुर्वारं गृहीत्वा ॥ ॐ मनोज्योतिर्जुषतामाज्यं मे विधिन्नयं समि
मंदधातु ॥ या इष्टा उष सो या अनिष्टास्ताः संतानो मिह विषाद्यते न स्वाहो ॥ मनोज्योतिर्विदं ॥ ० ॥ सर्वप्रा
यश्चित्तं कुर्यात् ॥ द्वादशदिनपर्यंतं मिदमेवैकाज्याहुतिप्रोयश्चित्तमिति कारिकायां ॥ तदूर्ध्वमग्निनाशः पुनः
इ संधानहोमंतिप्रयोगरत्ने ॥ इति होमलोपप्रायश्चित्तं ॥ अथ पुनः संधानं ॥ मम यावत्कुलं गृह्याग्निविधिन्नदो
षजनितं प्रसवायापरिहारार्थं ताते दिनसंख्योक्तप्रायश्चित्तममुकप्रत्यान्नायेन करिष्ये इति संकल्प्य दंपतीकुव
तां ॥ ततो गृह्याग्निविद्येदं दिनादारभ्य अथ यावत्कुलं तां सायं प्रातर्होमानां तथा दर्शपूर्णमासस्थापलोकां च द
वनीय इव्यं घृतं च नानामगोत्रेभ्यो ब्राह्मणभ्यो दातुमहमुत्सृजे इति संकल्प्य दत्त्वा च मम विधिन्नस्य गृह्याग्नेः पु
नः संधानं करिष्येति संकल्प्य ॥ उपलेपाद्याग्निप्रतिष्ठाप्यास्मिन्नन्वाहिते न्नावित्याद्याधारावाज्येन त्रिरग्निपवमानं
सहस्रं अग्निं प्रजापतिं चाज्येन ॥ अर्यमाग्निं वरुणाग्निं पूषाग्निं प्रजापतिं च लाज इव्येण सूर्यसावित्री चतुर्वारमाज्येन
शेवेण सिष्टं कृतमित्याद्युक्ता समस्तव्याहृतिभिः समिदं यमन्नावाधाय प्रजापतयेत्कृत्वा परिसमूहनादिकृत्वा पा
त्रासादनं कुर्यात् ॥ ततः प्रोक्ष्य स्नानं चासद्यो भाजने बर्हिष्या साद्य पात्रपश्चिमतो लाजं शूर्पं चासाद्याज्याधिपपातं
कुंलाज्यं लाजैः सह पर्याग्निरुत्वाज्योत्पवने कृते लाजांस्त्रिः प्रोक्ष्य स्नानं संसृज्य बंधान् चारध्व इध्माधानाद्याधारहो

श्वबध ॥ ५ प्रभंगीभूरो ॥ ६ इति वल चो जपित्वा पूर्ववदुपविश्य ॥ स्विष्टकृदूर्जं सन्नहनहोमादिप्रायश्चित्तहोमशेषं
समाप्य कूर्मेश्वरार्पणं कृत्वा संगतेन कृतश्चिद्रूपं भवतीति वृत्तिजयंतो ॥ महाध्वागमने निमित्तकर्मणितु ॥ मम महा
ध्वागमने कदुःखभयादिपरिहारार्थं संपूषन्नध्वन इति सूक्तं प्रत्यक्षमाज्यं होष्यामि ॥ इति संकल्प्यान्वाधानादिपूर्व
वत्सूक्तं संपूषन्नध्वन इति सूक्तं स्य कण्वऋषिः पूषादेवता ॥ गायत्री छंदः ॥ महाध्वागमने संभाविताने कदुःखप
रिहाराय धनाद्यर्थं चाज्यहोमे वि० जपपक्षे सूक्तं जपं कृत्वा विष्येति विशेषः ॥ संपूषन्नध्वनः सूक्तं यात्राकाले सदा पठेत् ॥
अभयेनाचिरं याति कार्यसिद्धिर्भवेद्धवं ॥ इति ऋग्विधानोक्तेः ॥ अल्पेऽप्यध्वनिव्याघ्रादिभ्योऽप्यंकरमार्गगमने तु स
मं संभावितव्याघ्रादिभयनिवृत्त्यर्थमिति विशेषः ॥ ॐ संपूषन्नध्वन ॥ १ ॥ इदं ॥ एवं दश ऋग्भिराज्यं हुत्वा स्विष्टकृता
दिहोमशेषं समापयेत् ॥ अथ प्रवासोपस्थानं ॥ तत्र प्रवासादोपासनाग्निं प्रज्वाल्वा च म्यप्राणानायम्य मम धनाद्य
र्जनार्थं प्रोषितुमभ्युपस्थानं करिष्ये इति संकल्प्याग्नेः पश्चात्तिष्ठ नोऽस्यं वोऽस्यं मेऽस्तु इत्युपस्थाय प्रवासं गच्छेत् ॥ द
शरात्रादूर्ध्वमधिकप्रवासश्चेत्प्रवासादेत्यस्नात्वाग्निं प्रज्वाल्वा च म्यप्राणानायम्य प्रवासादागतो हं मनस्व सा चतु
र्गृहीतमाज्यहोमापस्थानादिकरिष्ये इति संकल्प्याज्यं संस्कृत्य स्तुचि चतुर्वारमाज्यं गृहीत्वा मनोज्योतिरिति मे
त्रेण हुत्वा सर्वप्रायश्चित्तं हुत्वा उपस्थाय अभयं वोऽभयं मेऽस्तु इत्युपस्थाय गृहं तद्वारिष्ठ्या गृहं मवेसते ॥ गृहमा

दिवेपरित्यजनिमित्तपथिस्तृष्ठादीपाकस्थाने पूर्णाहुतिं होष्यामिरतिसंक्रान्तत्वा पुनस्तृतीयादिति धिबु अन्वाधान पूर्वकामि
 हिं कुर्यात् ॥ अथातिपन्नेष्टिः प्रयोगपारिजाते ॥ अन्वाधात्पूर्वचेत्त्रिरजस्यलाभवतितदापंचमादिदिबसेसद्यस्त्रालान्वाधान
 पूर्वकं स्त्रालीपाकं कुर्यात् ॥ अन्वाधानात्पुनरजस्यलाभे तोग्रहान्तरस्थानपयित्वा प्रतिपद्येव स्त्रालीपाकः कर्तव्यः ॥ सूतकदिने
 स्थिरतीताचेदागामिपर्वपूर्वतिथिषु द्वितीयां चतुर्थं नवमीं चतुर्दशीं च विहायान्यासूतामतिपन्नेष्टिप्रयश्चितं विनैव कुर्या
 त् ॥ तदाह प्रयोगपारिजाते ॥ स्वकाले स्थिरकृत्वा तृतीयादि इत्यत्र स्वकालशब्देनागामिचतुर्दशीपर्यंतः कालो विवक्षितः ॥
 अनंतरे पर्वणितु प्राप्तपथि कृत्वा पूर्वमतिपन्नेष्टिप्रयश्चितं कुर्यात् ॥ तदाह प्रयोगपारिजाते भगवान् ॥ स्त्रालीपाकमतित्रमेष्टिदित्यत्र कु
 त्रचित् ॥ दिवसे तत्र कर्तव्यं एतत्तु स्मार्तकर्मणः ॥ तत्राद्यं यद्यतित्रमेष्टिप्रयश्चितं पर्वण्यनंतरे ॥ पथि कृत्वा पूर्वमतिपन्नेष्टिप्रयश्चितं कुर्यात्
 नतः ॥ चरुनिर्वचणं तत्र पूर्वपथि कृतेनये ॥ अन्याभ्यो देवताभ्यस्तु चरुणामं जुहुयात्कृत्वा ॥ अन्येतु पथि कृत्वा मंस्य तंत्रं क
 र्ममेतिरे ॥ तत्रेकत्वा पुनस्तंत्रं प्रणीतासादनादिकं ॥ निर्वापप्रोक्षणे कृत्वा चरुः पथि कृतेनये ॥ अथोपरिष्ठातंत्रं च यथाविधिस
 माप्यच ॥ अतिष्ठातंत्रं च कुर्वत्तस्त्रालीपाकं यथापुरेति अस्यार्थः ॥ प्रतिपदि कर्तव्यः स्त्रालीपाकस्यातित्रमणे आगामी चतु
 र्दशीपर्यंतसूतिधियुत्र कुत्र वा स्त्रालीपाकः कर्तव्यः ॥ तत्राप्यतित्रमेनंतरे पर्वण्येव पथि कृत्वा पूर्वकामतिपन्नयागं कुर्यादि
 ति ॥ तत्रापि तिथिविशेषमाहाचार्यः स्मृतिरूपेण ॥ शुभे हनितु कार्यास्यादिष्टिः पश्चात्ततः परं ॥ नातीतेष्टिश्चतुर्व

श्यं चतुर्थ्यामध्यपंचके ॥ नवम्यां च द्वितीयायां कार्यस्याहुतयस्तथेति ॥ मध्यमपंचके ॥ मध्ये पर्वमध्ये ॥ अष्टम्यानेत्यर्थः ॥
 यत्तु चंद्रिकायामुक्तं ॥ पौर्णमास्यास्येह व्यं होताहायदहर्भवेत् ॥ तदाहुर्जुहुयादेवममावास्यात्ययेपि च ॥ हव्यं हविः ॥ होता
 ऋचिक् ॥ अत्रैव कृत्वा पथि कृत्वा वैश्वानरीवा अतिपन्नं कार्यं ॥ एतदपियावदन्यस्य पर्वणो न कालः ॥ तत्रासौ तु प्रयश्चित
 मेव ॥ न पुनरतिपन्नानुष्ठानं ॥ अधिकारं तत्रावरोधेन काल इति ॥ तदेतच्छ्रुत्वा तत्र विषयमेवेति प्रयोगपारिजाते ॥ आश्व
 लायनानंतु ॥ अतिपन्नेष्टिस्थित्यंतरग्रहणात् ॥ पूर्वद्वयाद्यतित्रमणे निर्णयमाह कारिकाकारः ॥ उभयातित्रमे कार्य एकः
 पथि कृतश्चरुः ॥ तृतीयप्रभृतीनां तु पर्वणामतिपातने ॥ पुनराध्येमिच्छंति केचिद्दृष्ट्यविदो द्विज इति ॥ प्रयोगपारिजातेशेन
 कः ॥ इष्टिप्रयसमायोगात्स्मार्तानिः संप्रणश्यत इति ॥ द्वयोर्योगेति कार्यास्यादिष्टिः पूर्णाहुतीर्द्यतैः ॥ वक्ष्येष्टिनां समायोगा
 दपि चैव प्रणश्यति ॥ श्रौतानि स्तु द्वयोर्योगे कार्यं कल्पोक्तनिष्कृतिरिति ॥ सायणीये प्रजापतिः ॥ दर्शश्च पूर्णमासश्च लुप्तोऽथ
 द्वयमेव वा ॥ एकस्मिन्मासद्वयेण द्वयोर्धनशोधनमिति ॥ अथेतत्प्रयोगः ॥ मम पौर्णमासस्त्रालीपाकमतिपन्नं जनि तत्र
 त्यवायपरिहारार्थं पथि कृत्वा गपूर्वकमतिपन्नं स्त्रालीपाकं ॥ दर्शस्त्रालीपाकं वा कृत्वा तत्पर्वणोन्वाधानं कुर्यात् ॥ तत्रा
 प्यतित्रमे अतिपन्नयागस्य पादं रुद्रप्रायश्चित्तं कृत्वा कालप्राप्तं प्रतिपदिष्टिं सद्यस्त्रालान्वाधानपूर्वकं कुर्यात् ॥
 तत्र मम पौर्णमासातिपन्नं स्त्रालीपाकं जनि तत्र त्यवायपरिहारार्थं पादं रुद्रप्रायश्चित्तं ममुकप्रत्याप्नायेन

करिष्येति संकल्पं कृत्वा सद्यः स्वालान्वाधानपूर्वकं प्रतिपदिष्टं कुर्यात् ॥ द्वितीयपर्वान्ति क्रमे पूर्ववदागामिमध्ये कुर्यात् ॥ तत्राप्यति क्रमे तत्पर्वणि पथि कृत्वा पूर्ववत् कार्यं ॥ पथि कृदिष्टं सत् तत्राप्रोक्तं पर्वस्यासमानं तत्रावाकुर्यात् ॥ तस्याप्यति क्रमे तृतीयं प्रतिपदि अतिपन्नद्वयप्रायश्चित्तं कृत्वा धर्मं चरित्वा प्रातःकालमिष्टं कुर्यात् ॥ तत्रदर्शपूर्णमासं स्खालीपाकातिपत्तिजनितप्रत्यवायपरिहारार्थं कृत्वा धर्मप्रायश्चित्तं करिष्येति संकल्पं कृत्वा तत्राप्रोक्तं कालमिष्टं कुर्यात् ॥ तस्याप्यति क्रमे आगामी पर्वपर्यंतं पूर्वोक्तं वदेव कुर्यात् ॥ तत्राप्यति क्रमे समाप्तो निर्देश्यति ॥ पूर्वोक्तं पुनराधेयं पुनः संधानं वा कृत्वा प्राप्ते पर्वणितदिष्टं कुर्यात् ॥ पुनराधेयं तु स्खालीपाकत्रयातिपाते चतुर्थपर्वान्ति क्रमे च स्खालीपाकत्रयातिपातो बोध्यः ॥ हिरण्यकेशीपगृह्यसूत्रेयदिवापर्वणो विधिद्ये ततस्मिन्पथि कृतेन याजयेद्यदि द्वौ वैश्वानरपथि कृतो यदि बह्वनुनराधेय इति ॥ तद्यथा ॥ मम विधि नस्य गृह्यानेः पुनरस्युत्पत्त्यर्थं जयंता द्युक्तं पुनराधेयं करिष्येति संकल्प्याग्न्याधेयिकसंभारेष्वाग्निप्रतिष्ठाप्य पर्युहनाद्याज्यं संस्कृत्य अयाश्चेति स्तुवाहुतिं सर्वप्रायश्चित्तं च कृत्वा पर्युहनोक्षणे कुर्यात् ॥ समारूढसमिन् शोसमिद्भगे वा इयमन्युत्पत्तिः ॥ तत्र मम समारूढसमिन् शजनितप्रत्यवायपरिहारार्थं मम समारूढसमिद्भगजनित ० धं वा पुनराधेयं करिष्येति संकल्पेति विशेषः ॥ इति कारिका द्युक्तं पुनराधेयं ॥ अन्वाधानेष्टिमध्ये चंद्रग्रहणं चेच्छेन कोक्तप्रायश्चित्तं कुर्यात् ॥

१०

त्वित्यस्य सूर्यासावित्रीसूर्यासावित्री त्रिष्टुप् । दधिप्राधानपत्नी हृदयांजने विनियोगः

मौ कुर्यात् चक्षुषीवर्जं ॥ प्रधानहोमः ॥ अग्न्यायं विषवस इति तिसृणां शतं वैश्वानसा नक्षयः ॥ अग्निः पवमानो देता ॥ गायत्री छंदः ॥ पुनः संधानप्रधानाज्यहोमे वि० अं अग्ने अयां वि० हा अग्नये पवमानाये दं० अं अग्निर्देविः ०२ अं अग्ने पवस्व ०३ त्वमर्यमा वस अतो निस्त्रिष्टुप् पुनः संधानं० अं त्वमर्यमा० हा ॥ अग्नय इदं० अं प्रजापते हिरण्यगर्भः प्रजापतिस्त्रिष्टुप् ॥ पुनः सं० अं प्रजापते न त्वदे० प्रजापतय इदं० ततः प्रक्षालिते पत्न्यं जलौ पतिराज्येनोपास्तीर्य द्विर्लज्जानोप्यपंचावती चेत्त्रिंशोऽप्यश्रुपंजलिस्थांश्च प्रत्यभिघार्यति स्तुत्यापत्न्यं जलिं स्वांजलौ धत्वा अर्यमणं वरुणं पूषणं इति तिसृणां वामे देवाग्नि र्यमाग्नि वरुणाग्निः पूषाग्नि रनुष्टुप् ॥ पुनः० लाजहो० अं अर्यमणं नु० हेति मंत्रांते अविधिं दत्तं जलिं वामपार्श्वे न पत्नी जुहुयात् ॥ अर्यमाग्नय इदं० अं वरुणं नु० वरुणाग्नय इदं० अं पूषणं नु० पूषाग्नय इदं० तग्नः श्रुपं पुटेन सर्वान्यपतिः पत्नी वाभ्या त्मं प्रजापतिपदं ध्यात्वा जुहुयात् ॥ प्रजापतय इदं० ॥ ततः पत्नी उपविश्यैव ॥ आनः प्रजामिति तिसृणां सूर्यासावित्रीसूर्यासा च वित्री आद्याजगती द्वितीया त्रिष्टुप् ॥ अंत्येदे अनुष्टुभो पुनः संधानं० अं आनः प्रजां० पदेति कृत्वा पश्चात्स्याहाकारपदे चैव चतस्रे हहोतव्याः ॥ सूर्यासावित्र्यायेदं० अं अद्योरचसु० अं इमां च० अं संम्राज्ञी० अं समंजंतु० अनेन प्राश्य ॥ पत्न्ये तूष्णीं प्राशयेत् ॥ हृदयांजनपक्षेऽपि पूर्ववत् ॥ ततः स्विष्टकृतादि होमशेषं समापयेत् ॥ इति पुनः संधानविधिः ॥ अथोष्टिप्रायश्चित्तानि ॥ प्रयोगपारिजाते ॥ प्रतिपद्यप्रविष्टायां यदि त्विष्टिः समाप्यते ॥ पुनः प्रणीय कृत्वा स्विः कर्तव्यायागवित्तमैरिति ॥ यागा

प्रधानाज्यहोमे विनियोः ४

नयइदं॥ सर्वप्रायश्चित्तं॥ अरण्यादिष्वग्निसमारोप्य होमकाले निप्रत्यवरोह्य प्रातर्होमोत्तरमिष्टिं कुर्यादिति पारिजा
 ते॥ अन्वाधानाग्नौ नुगते पूर्ववदयाश्चेति मंत्रेणानुगते प्रायश्चित्तं होष्यामीति संकल्प्य॥ प्रतिपदि प्रमादादित्यकरणे तु
 तृतीयादिति धिषु प्रातरौपास नोत्तरं॥ कृतान्वाधानो यागाकरणजन्यवैगुण्यनिरासार्थव्यस्तसमस्तव्याहृतिपिराज्यहो
 मं करिष्ये॥ आज्यं संस्कृत्य व्यस्तसमस्तव्याहृतिमिदं कृत्वा पुनरन्वाधाय यागं कुर्यादिति प्रयोगपारिजाते॥ यजमाने प्रोषि
 ते देशोपप्लवादौ ऋत्विगादिबानि समारोप्यारण्यादिपत्न्यादाय गच्छेत्॥ इति बौधायनः॥ सर्वत्र वितते कर्मणि यजमा
 नस्य ऋत्विजाश्च वास्वमेरेतो विसर्गस्यादि ममेव वरुणतत्त्वायामीति द्वे स्क्रवाहुती हुत्वा गंधाद्यैः सूर्यमभ्यर्च्य पुनर्ममै
 त्विन्द्रियमित्युचं जपेदिति बौधायनः॥ तथा॥ अन्वाधानोत्तरं यजमानस्य स्वमेरेतो विसर्गप्रधानयागात्पूर्वं॥ ममान्वाधानो
 त्तरं स्वमेरेतो विसर्गवैगुण्यनिरासार्थमिमं मे वरुणतत्त्वायामीति द्वाभ्यामाज्याहुती रविपूजाजपंच करिष्ये इ० इमं मे वरु
 णतत्त्वायामीति द्वाभ्यां हुत्वा॥ वरुणायेदं॥ सर्वप्रायश्चित्तं॥ ततो रविपूजाजपंच कुर्यादिति बौधायनः॥ तथा॥ बुद्धिपूर्
 वं कुर्यात्तो विसर्गे तु॥ अग्नये व्रतयते स्खालीपाकं कुर्यात्॥ मम बुद्धिपूर्वं कुर्यात्तो विसर्गवैगुण्यनिरासार्थमग्नये व्रतयते स्खाली
 लीपाकं रविपूजा पुनर्ममै त्विन्द्रियमित्युचं जपेदिति बौधायनः सूत्रे दीपे चोक्तं॥ अथ नैमित्तिकप्रायश्चित्तानि॥ अर्वाक
 शम्यायरासादतिरायतनाद्दहिर्गमने तु॥ अर्वाकशैर्गमननिमित्तप्रायश्चित्तं करिष्ये० इदं तदित्यस्य॥ बृहदुल्लो
 विश्वे देवास्त्रिष्टुप्॥ अन्वावाग्निक्षेपणो वि० ओ३ इदं तदकं पर० इत्यग्नौ अग्निं प्रक्षिप्याज्यं संस्कृत्य सर्वप्रायश्चित्तो ज्यो

अन्वाधानं
 कुर्यात्

१९

वार

हुतिर्जुहुयात्॥ शम्यापरासो नामाग्निसमीपे उपविष्ट यजमानः षट्त्रिंशदंगुलिमितः शम्यामादाय ततः प्रक्षिप्तेन शम्याया
 वेंदुरंगछतिता बान्देशपरिमित इति श्रौतग्रंथे श्वेव गंतव्यं॥ हौत्रलेवे श्रुतावप्येवं॥ शम्यापरासदेशाद्दहिर्गमने तु॥ शम्या
 परासदेशाद्दहिरग्निगमननिमित्तमग्नये पथिकृते स्खालीपाकं करिष्ये० पूर्ववदन्वावाग्निप्रक्षिप्याग्नये पथिकृते स्खालीपा
 कं कुर्यात्॥ पूर्णाहुतिर्वी० अग्नये पथिकृते स्यात् हेत्येवं रूपा॥ व० कृतामेव देशापहारे मनस्वस्तीत्युक्तं प्रायश्चित्तचंद्रिकायां॥
 नान्यत्॥ ममोपासनाग्नेरेव देशापहारवैगुण्यनिरासार्थमनस्य साहुतिं होष्यामीति॥ इध्माधानोत्तरं हविर्देवे तु॥ दुष्ट
 हविस्त्वाने आज्यं प्रतिनिधिं कृत्वा स्खालीपाकं समाय्य दुष्टहविरस्प्रक्षिप्यान्वाधानादियागः पुनः कर्तव्यः॥ तत्र मम इ
 ध्माधानोत्तरं हविर्देवि निमित्तं तद्देवताकं स्खालीपाकं करिष्ये० तद्देवताकं स्खालीपाकं कुर्यात्॥ इध्माधानात्पूर्वं हविर्देवे
 तु ममेध्माधानात्पूर्वं हविर्देवि निमित्तं तद्देवताकं हविः पुनरुत्पादयिष्येति सं० तदुत्पादयथा पूर्वजुहुयात्॥ अंगहविर्देवि
 तु ममांगहविर्देवि निमित्तं मंगहविः पुनरुत्पादयिष्ये० आज्यं पुनरुत्पादयथांगहो मं समापयेत्॥ स्थिष्टं कर्तुं हविर्देवि
 तु॥ मामस्विष्टं कर्तुं हविर्देवि निमित्तं माज्येन स्विष्टं कृत्वा गं करिष्येति संकल्प्याज्येनैव स्विष्टं कृतं जुहुयात्॥ दोषस्तः॥
 प्रच्युते स्तुनरैः वैशैः कीटैर्वा मध्यसेविभिः॥ वसासकृशुक्रमज्जास्त्रिभुवि दमेददृषकेः॥ श्लेष्माद्यै रपि बीभत्सै
 र्दुष्टानि स्युर्हवीषितु॥ भिन्नानि चैव सिक्तानि दद्यानि स्युः क्षिपेज्जले तथा सुक्चेत् रद्भिद्येत तर्ह्यन्यामाहृत्य जुहु

याद्विः॥ वानस्पत्यानिभिन्नानि प्राग्दंडान्यविलेक्षिते॥ इतिकारिकायां॥ अन्यगृह्याग्निना स्वगृह्याग्निसंसर्ग
 तु॥ ममान्यगृह्याग्निना स्वगृह्याग्निसंसर्गदोषजनितप्रत्यवाय० अथ अग्नयेविविचये स्खालीपाकं करिष्ये अग्निद्वयसा
 मिनौ तु युगपदे समिधो गृहीत्वा तस्मिन्संस्वप्ताग्निं समारोपमंत्रेण प्रताप्याछागिरिति मंत्रस्य वासे होमनिस्त्रिष्टुप्॥
 अन्यगृह्याग्निना स्वाग्निं संस्वप्ताग्निं धावरणे वि० ॐ अछागिरो० इति विभज्य तदेव लौकिकानि द्वयं प्रतिष्ठाप्य स्व
 स्वसमिधं प्रत्यचरोहेति निक्षिप्य॥ अग्नयेविविचये स्खालीपाकं कुर्यात्॥ श्रौतग्रंथे द्वे वेगं त्वयं॥ निर्वपणे तु॥ अ वा
 ग्नयेविविचये त्वा जुष्टं निर्वपामि इत्याग्नयेविविचये स्वाहेति जुहुयादन्यत्समानं॥ यद्वा॥ अग्नयेविविचये
 स्वाहेति पूर्णाहुतिः अग्नयेविविचये दं० एवं सर्वत्र प्रायाश्चितं स्खालीपाकेषु पूर्णाहुतिरिति बोध्यं॥ गृहदाहे तु॥ म
 म गृहदाहनिमित्तमग्नेये सामाय स्खालीपाकं करिष्ये० अग्नये सामायेति नाम देवताये निर्वपत्यागौस्तः॥ पूर्णाहु
 तिर्वा॥ शवाग्निना गृह्याग्निसंसर्गं तु मम शवाग्निना गृह्याग्निसंसर्गजनितप्रत्यवायपरिहारार्थमग्नेये शुचये
 स्खालीपाकं करिष्ये० अग्नये शुचये नाम देवताये निर्वपत्यागौस्तः॥ पूर्णाहुतिर्वा०॥ पंचनाग्निना संसर्गं तु॥
 पंचनाग्निना गृह्याग्निसंसर्गनिमित्तमग्नेये संसर्गं स्खालीपाकं क० अग्नये संसर्गं यत्वा॥ अग्नये संसर्गं ये
 त्यादि पूर्णाहुतिर्वा॥ ग्राम्यपंचनाग्निरिति वृत्तिः॥ वैद्युतेन संसर्गं तु॥ वैद्युतेन स्वगृह्याग्निसंसर्गनिमित्त

१२

तद्यथा॥ इष्टिदिने हविरासादनां ते मम अन्वाधानेष्टिमध्ये चंद्रोपरागजनितवेगुण्यपरिहारार्थं अत्राह गोरि
 त्येकाज्याहुतिं नवोनेयो इत्यपस्थानं च करिष्ये॥ अत्राह गोरित्यस्य राहुगणो गोतमश्चंद्रमा गायत्री॥ इष्टिमध्ये च
 द्रोपरागवेगुण्यनिरासार्थमाज्यहोमे० अत्राह गोर० चंद्रमस इदं० सर्वप्रायश्चित्तं च॥ ततः उत्थाय नवो नव इत्यस्या
 सूर्यासावित्री चंद्रमास्त्रिष्टुप्॥ चंद्रोपरागवेगुण्यनिरासार्थमुपस्थाने० ॐ नवो नवो म० मायुरित्युपतिष्ठेत्॥ ततः इ
 धमहोमादिसमानं॥ एवं सूर्यग्रहे संकजादौ चंद्रपदस्थाने सूर्यपदं प्रयोक्तव्यं॥ उदयमित्यस्य० काण्वः प्रस्कण्वः सूर
 यानुष्टुप्॥ सूर्योपरागवेगुण्येत्यादि पूर्ववत्॥ ॐ उदयंतम० सूर्याय देव० सर्वप्रायश्चित्तं च॥ चित्रं देवानामित्यस्य कु
 त्सः सूर्यस्त्रिष्टुप्॥ सूर्योपस्थाने वि० ॐ चित्रं देवा० श्वेत्यपस्थाने धमहवनादिकुर्यात्॥ इत्यन्वाधानेष्टिमध्ये ग्रहण
 ॥ अन्यप्रायश्चित्तं॥ अन्वाधानेष्टिमध्ये नावनुते पूर्ववदयाश्चेति मंत्रेणानुगतप्रायश्चित्तं विधाय ममान्वाधानेष्टिमध्ये
 नावनुगतवेगुण्यनिरासार्थं सर्वप्रायश्चित्तं होष्यामीति संकल्प्य॥ सर्वप्रायश्चित्तं कृत्वा पुनरन्वाधानं पूर्वकमिष्टिकुर्यादि
 ति पारिजाते॥ अन्वाधानेष्टिमध्ये प्रयाणोपस्थितौ तु सर्वप्रायश्चित्तं कुर्यात्॥ पुनराधानं पूर्वकमिष्टिकुर्यादिति पारिजाते॥
 ममान्वाधानेष्टिमध्ये प्रयाणवेगुण्यनिरासार्थं तु भ्यंता इत्युच्चाज्यहोमं समारोपं च करिष्ये इति संकल्प्य॥ आज्यं संस्तुत्य॥
 तु भ्यंता इत्यंगिरसो ग्निर्गायत्री अन्वाधानेष्टिमध्ये प्रयाणवेगुण्यनिरासार्थमाज्यहोमे० ॐ तु भ्यंता अंगिर० रे स्वाहा

जेत् ॥ अथाग्न्युपधातनिमित्तानि त्रिकंठमने ॥ श्वाभूकरासप्तकाकृष्टगालैः कुक्कुटमर्कटशृङ्गैः ॥ अंशजपाताकैः
 कुणपैर्वसूति कयापिरजस्यलयावा ॥ रेतोविण्मूत्रपुरोवैर्वाप्याश्रयेभ्यो शोणितैः ॥ दुष्टास्त्रिमांसमज्जातिरन्यैर्वा
 तिजुगुप्सितैः ॥ आरोपितारिर्णस्पर्शकृतेनेस्पर्शनिपिवा ॥ आत्मारुदेभ्युमज्जेद्वावेद्वापतितादिभिः ॥ अथवायोवि
 तांगछेदनतोक्ताममोहितः ॥ वदंतेषु निमित्तेषु केचिदग्निविनाशिनः ॥ तत्रारणिगतेव क्रौनष्टे स्यात्पुनराहुतिः ॥ इ
 तरेषु निमित्तेषु अग्न्याधेयं प्रचक्षते ॥ यदासर्वोपधातेषु पुनस्त्वेत्यनया समिदिति ॥ पुनस्त्वेति मंत्रेण पुनरग्निं स
 ष्मिन्मिध्यादेवं सर्वेष्वग्न्युपधातेषु विदमेवेत्यापस्तंबसूत्रोक्तेः ॥ तद्यथा ॥ ममाग्न्युपधातनिमित्तवैगुण्यनिरासा
 र्थं पुनस्त्वेति समिधमाधास्ये ३० ॐ पुनस्त्वादित्यारुद्रावसवः समिधं तां पुनर्वह्मणो वसुनीथयज्ञैः ॥ द्युतेन त्वं
 तनुवो वर्धयस्व सत्याः संतु यजमानस्य कामाः ॥ इत्यग्नौ प्रहरेत् ॥ जुहोति चोदनाभावान्नात्र स्वाहाकारः स्वाहा
 कारः केचिदिच्छति ॥ तन्मते स्वाहेतिहुत्वा ॥ आदित्येभ्योरुद्रेभ्यो वसुनीथेभ्यो ब्रह्मण इदं नममेतित्यजेत् ॥
 अथात्रबौधायनमते तु ॥ पुनस्त्वेति तथैव रत्रुवाहुतिं जुहुयादित्युक्तं ॥ अकृताग्रयणेन वान्नप्राशने तु ॥ म
 मारुताग्रयणनवान्नप्राशननिमित्तं अग्नये वैश्वानराय स्खालीपाकं पूर्णाहुतिर्विक्रिं द्विषदन्नभोज
 ने तु मम द्विषदन्नभोजननिमित्तं अग्नये वैश्वानराय ० वा ॥ श्रवणा कर्मणि पुरोडाशप्रपणमारभ्य कपालोद्वा

९३

त

सनपर्यंतं कपालनाशे तु ० मम हविः प्रपणात्पूर्वं कपालभेदनिमित्तं अग्नये वैश्वानराय स्खालीपाकं गायत्र्या त्वाशताक्षरया सं
 दधामीति मंत्रेभिन्नकपालसंधानद्रव्येण मृद्वैः संधायात्रभिन्नो घर्मो जीरदानुर्यत आर्तस्तदग्न्युनः ॥ इध्मो वेदिः परिधयश्च
 सर्वे यज्ञस्यायुरनुसेतरंतु ॥ त्रयस्त्रिंशत्तंतवोपान्वितचंद्रमंयज्ञं स्वधया येयजंते ॥ तेषां छिद्रं प्रति दध्मो यजत्र स्वाहायज्ञो अ
 य्येतु देवानिति द्वाभ्यामक्ष्ण कपालं क्षिपेत् ॥ ततः कपालोत्तरं प्रोक्ष्य योजयेत् ॥ कपालोपधानकाले निहितागारे पुरोडाशो य
 धानात्पूर्वं अनुगते संस्कृताज्ये नमनस्वत्तीहुत्वा पुनः कपाले गारं निधाप्य प्रत्युद्देदिति दीप्येत् ॥ कपालस्याशुचिसंसर्गं तु
 मम कपालस्याशुचिसंसर्गनिमित्तमभिन्न इति द्वाभ्यामक्ष्ण प्रक्षेपं करिष्ये इति संकल्प्य मंत्राभ्यां क्षिपेत् ॥ मन्मयांतरस्था
 ल्याद्यशुचिसंसर्गं निवेवा ॥ मम मन्मयांतरस्था ल्यामुक्स्याशुचिसंसर्गनिमित्तं ॥ भेदने तु भेदने वैगुण्यनिमित्तं वा
 भूमिर्भूमित्यक्ष्ण प्रक्षेपं करि ० ॐ भूमिर्भूमिमगान्मातामातरमव्यगात् ॥ भूयास्मपुत्रैः पशुभिर्योनो देवैः सभिधतामि
 ति मंत्रेणाशुचिसंबंधमन्मयांतराभिन्नं वा क्षिपेत् ॥ ततः पात्रांतरं योजयेत् ॥ श्रवणा कर्मणि पुरोडाशस्फुटने तदु
 त्ततनेवा ॥ मम पुरोडाशस्फुटननिमित्तं किमुत्ततसीति बर्हि विनिधानमाहिसीरित्यभिर्मंत्रणं च करिष्ये ॥ उत्ततने तु ॥
 उत्ततनिमित्तमिति विशेषः ॥ ॐ किमुत्ततसि किमुत्ततः शांतः शांतैरिह गहि ॥ अघोरो यज्ञियो भूत्यासीद सदने स्व
 मासीद सदने स्वमित्कभयत्राप्यवमेव बर्हि विनिधाय अभिमंत्रयेत् ॥ ॐ माहिंसी देव प्रेरित आज्यं न ते जसाज्यं स्व

कारिकायां॥ हविषोऽप्यावेत्॥ अपेक्षेनैव हविषायागं समाप्य॥ ममयागसाधनीभूतहविरपक्वतानिमित्तंचतुः
शरावपरिमितव्रीहिनिष्पादितौदनं चतुरो ब्राह्मणाभोजयिष्ये॥ इति संकल्प्योदनं कृत्वा चतुरो ब्राह्म
णाभोजयेत्॥ एकदिजभोजनपर्याप्तमन्नं शरावमितं कारिकायां॥ हविर्दाहेतु॥ यदाबुधं दानपर्याप्तमदग्धं
लभ्यते तदा तेनैव यागः कर्तव्यः॥ न वै शेषिकप्रायश्चित्तं॥ यदा च वदानपर्याप्तं अदग्धं न लभ्यते तदा तेनैव
यागः कर्तव्यः॥ कृत्वा तंत्रशेषं समाप्य मम हविर्दाहनिमित्तं पुनर्यागं करिष्ये॥ अन्वाधानादिपुनर्या
गं कुर्यादिति कारिकायां॥ अनवशिष्टयागपर्याप्तं हविर्दाहेतुपुनर्हविरेतरो सत्तिरुत्वे वयागः कार्यः॥
चरोऽप्यमाणे प्राग्दिशि तापादुत्सिक्ते अग्नये स्वाहेति स्तुवाहुतिः॥ यदि दक्षिणतः उत्सिक्ते यमाय स्वाहेति य
दि पश्चिमतः वरुणाय स्वाहेति॥ यद्युत्तरतः सोमाय स्वाहेति॥ यद्युगपत्सर्वतः उत्सिक्ते सर्वा आहुतीर्जुहुयात्॥
विदिक्षुत्सिक्ते व्याहृतिर्जुहुयात्॥ इति उत्सिक्तं च रुमाज्येनाप्याययति॥ आप्यायस्व स० संतेपयांसि० आभ्यां जुहु
यादिति बोधायनः॥ तत्प्रयोगः॥ अप्यमाणे चरोः पूर्वादिदिक्षु सर्वतो वा तापादुत्सिक्तं जनि तत्प्रत्यवायपरिहारार्थमाज्या
हुतिर्होष्येति सं० प्रधानहोमात्पूर्वं सर्वप्रायश्चित्तं जुहुयात्॥ पाकात्पूर्वं हविषां वेशाद्यपहतौ प्रक्षालनेन प्रोक्षणेन
रित्युक्तं वाभुर्दिमापदेव्यां॥ अवदानं दुष्टं चेत्तत एव पुनरवदाय जुहुयात्॥ उत्तं च कारिकायां॥ मध्यात्पूर्वार्धं तो वत्तं यदि

ब

१५

दुष्टं हविर्भवेत्॥ तस्यैव हविषोऽवधेन मध्यात्पूर्वार्धतः पुनरिति॥ स्थालीभेदेनेतु॥ विक्षिप्तमौपासनद्वयं पयोन्यदा तत्
दुष्टं तत्रापि यावद्विक्षिप्तं तावदेव दुष्टं न पात्रगतं॥ तत्र मम स्थालीभेदेनौपासनद्वयं पयोन्यदा भेदेन विक्षिप्तं जनि त
प्रत्यवायपरिहारार्थं तदभिमर्शनं जरु प्रक्षेपणं च करिष्ये॥ तदुष्टमभिमर्शयेदनेन मंत्रेण॥ अं समुद्रं वः प्रहिणोम्यसि
तासां योनिमपि गच्छत॥ अष्टिदः प्रजया भूया संमापरासे चिमत्सयः॥ अरिष्टमस्मादंवीरामयिगावः संतुगोपतौ॥ इ
ति ज स्वातादश्रुक्षिपेदिति सूत्रे उक्तं॥ पात्रभेदे विना पयसः॥ स्वं दनेनैतत्प्रायश्चित्तं॥ प्रायश्चित्तं तत्र चक्ष्यमाणत्वात्॥ इ
त्यांतरस्वं दने तु न भवति॥ अधिश्रितमौपासनद्वयं स्थालीमूलेन यदि स्त्रवति दा॥ ममाधिश्रितद्वयं पयोन्यदा स्थाली
मूलेन स्त्रवज्जनि तत्प्रत्यवायपरिहारार्थं तदभिमर्शनं करिष्ये इति संकल्प्याभिमंत्रयेत्॥ अं गर्भस्त्रवंत मगदमकर्मानि
होता पृथिव्यंतरि स॥ यत्तश्चुतदग्नविबत न्नाभिप्राप्तेति निर्ऋतिं परस्तात्॥ इति मंत्रेणाभिमंत्रयेत्॥ औपासनहोमार्थं
मौपासनस्थाल्यां पयः प्रक्षेपादारभ्य अधिश्रिते अनधिश्रिते पयसि स्क्रन्ने स्क्रन्ने मभिमर्शेत्॥ ममाधिश्रितमनधिश्रितं वा
पयस्क्रन्ने जनि तदोषनिबर्हणार्थं तदभिमर्शनं करिष्ये इति संकल्प्याभिमर्शेत्॥ अं यदघदुग्धं पृथिवीमसृजयदोषधीर
त्सपद्यदापः॥ पयोगहेतुं पयोऽघ्यायां पयोवत्सेषु पयोऽस्तु तन्मयीति जपेत्॥ इत्यांतरे अधिश्रिते स्क्रन्ने अधिश्रिते पय
सि वा हविष्यं दनेनानि भूमिवाष्पु ते तदीयब्राह्मणोक्तप्रायश्चित्तं कुर्यात्॥ तत्र पाकार्थमधिश्रितं सत्यं कदाचित्स्वं देत्स्व स

त

वलंति॥ क्षीरबिंदुरधः पतति॥ हविष्यं दितं वा द्रव्यमद्विरूपनयेत्॥ जलेन सिंचेत्तच्छांस्यर्थं भवति॥ अपांशीतली
 यत्वेन शीतत्वात्॥ अथ जलसेचनानंतरं तु॥ मम पाकार्थं मधिश्रितपयः स्थालीमुखोपर्युद्धमनाग्नौ विष्यं दनवेगुण्य
 निरासार्थं तदभिमर्शनं करिष्येति संकल्प्य तद्दक्षिणेन पाणिना भिमर्शयजपति॥ ॐ दिवं तृतीयं देवान्यसोगात्ततो माद्रि
 विणमाष्टांतरिसं तृतीयं पितृभ्यः सोगात्ततो माद्रि विणमाष्टांतरि विंशतितृतीयं मनुष्याभ्यः सोगात्ततो माद्रि विणमाष्टा॥ ॐ ययो
 रोजसास्क्रुषितारजांसि वीर्यं भिचरतमाशविष्वा॥ यापयेत्ते अग्रतीतो सहोषिर्विष्णुर्अग्न्यरूपात्सर्वदुःखैर्मुक्तिं॥
 उदासिते विष्यं दिते पयसि॥ महीधोरित्युच्चात्स्य सोपासनस्थ भस्मांते निनयेत्॥ तद्यथा॥ ममोदासितपसे विष्यं द य
 नवेगुण्यनिससार्थं तद्भस्मांते प्रक्षेपणं करिष्ये॥ आदाय महीधोरिति मंत्रस्य मेधातिथिः शृथिर्वीगायत्री॥ भूमौ वि
 ष्यं दितपयमोपासनस्थ भस्मांते निनयेत्॥ ॐ महीधोरि शृथिर्वी॥ अधिश्रितमोपासनद्रव्यं यदि शब्दयेत्तदा तद्दुष्ट
 द्रव्यं॥ समोषपाप्मानमित्यनेन मंत्रेणाभिमंत्रयेदित्याश्वलायनश्रौतसूत्रे उक्तं॥ तत्र ममाधिश्रितमोपासनद्रव्या
 च्छ्रद्धा निर्गमवैगुण्यपरिहारार्थं मभिमंत्रणं॥ ओपासनद्रव्यं शरीरात्स्वच्छं केशनखामेध्यवसाकीटपतंगश्लेष्माति
 दि संसर्गदुष्प्रजापतेन त्वदेतान्यन्ये ~~स्वाहेति~~ मंत्रेण मध्यमेन पलाशपर्णेन सदंतु केन वल्मीके जुहुया
 त्॥ प्रधानाहुतिद्वयार्थं स्यात्सोपासनद्रव्यस्याभिवर्चणमित्रोजनानीत्युच्चासमिधांतरमोपासन आधेयं॥

१६

रिक्त

वे उक्तं॥ देशविशेषसुंदने दोषाभावः॥ भस्मन्यग्नौ हविर्धाने वेद्यां स्तीर्णे च बर्हिषि॥ कूर्चं विप्रस्य पाणौ च स्तनदोषो
 न विद्यते॥ इति दीवे॥ अग्नौ स्तनदोषापवादः॥ स्वपाकसमये तरविषयः॥ तत्र तापोऽस्ते कनिस्त्रवादौ प्रायश्चित्ताभा
 वात्॥ कूर्चं अग्निहोत्रे प्रसिद्धिः॥ देवता व्युत्क्रमे तु॥ मम देवता व्युत्क्रमनिमित्तं यद्देवा इत्याहुतिं ब्रह्मणेन्यस्मै वामु
 रव्यहोम्ये इव दानं चक० संस्कृताज्येन यद्देवा अपि तपामरुतास्त्रिष्टुप्॥ अमुर्देवता व्युत्क्रमनिमित्तमाज्य
 हो० ॐ यद्देवा अपि तपामरुतास्त्रिष्टुप्॥ अरायो अस्मां अपि दुष्पुनायते न्यत्रास्मन्मरुतस्त
 निधेतन स्वाहेति स्वयं स्तुवाहुतिं जुहुयात्॥ इदमेव प्रायश्चित्तं मंत्रव्युत्क्रमेद्रव्यव्युत्क्रमे अवदानव्युत्क्रमे निर्वीपया
 गव्युत्क्रम इत्यादितत्त्वव्यतिष्ठुत्क्रमे ज्ञेयं॥ तत्र मंत्रव्युत्क्रमनिमित्तं॥ निर्वीपणव्युत्क्रमनिमित्तं इत्यादिनिमित्तेषु
 यद्देवा इत्याज्यहोमप्रायश्चित्तं करिष्ये॥ सर्वत्रैव प्रायश्चित्तरूपजपहोमवाब्राह्मणद्वारा कुर्यात्॥ जुहोति जपती
 ति प्रायश्चित्ते ब्रह्मणमित्याश्वलायनश्रौतसूत्रोक्तेः॥ तदभावे तु यजमानः॥ समानन्यायत्वात्॥ यत्र स्वकाले कर्म
 करणनिमित्तं प्रायश्चित्तमुक्तं तस्मिन् प्रायश्चित्ते कृते ~~होती~~ तत्कर्म कार्यनवेति मतभेदः॥ तदुक्तं कारिकायां॥ प्रा
 यश्चित्ते कृते पश्चादतीतमपि कर्म वै॥ कार्यमित्येक आचार्यनित्यन्येतु विपश्चित इति॥ यागात्प्राक् व्युत्क्रमे
 सतियद्देवा इत्याहुत्तप्रायश्चित्तं कृत्वा यागं कुर्यात्॥ प्राग्यागाक् व्युत्क्रमे सति इदं कृत्वा यजेततः॥ इति

यागः कार्यः ॥ प्रक्रांतमाज्येन समाप्य पुनर्यागो वा कार्यः ॥ सर्वत्रावदाने आहुतेर्हविर्दोषदर्शनेऽवतंतविरक्ष्य शितिभस्मनि
 वीप्रक्षिप्य त्वं नः सत्वं न इत्याज्याहुतीहुत्वा पुनरवदाय यजेत ॥ अवदानानंतरं पुरोडाशादौ दोषा दर्शनेनैव तेन हविषा प्रधा-
 नया गं कृत्वा दुष्टमशुप्रक्षिप्य त्वं नः सत्वं न इति द्वे स्क्रवाहुतीहुत्वा धौ वाज्यात् ॥ स्विष्टकृतादि कुर्यात् ॥ न पुनर्यागः ॥ स्म-
 श्रौते धौ वाज्यात् स्मार्ते स्मालीतः ॥ अवदानकाले पुरोडाशादौ केशादिदोषदर्शने दुष्टं हविर्क्ष्य क्षिप्य भूर्पादानादि हविरंत-
 रं निरूप्य त्वं नः सत्वं न इति स्तुवेणाज्याहुतीर्जुहुयात् ॥ इति दीपे उक्तं ॥ सर्वत्र इदं अत्र कर्तव्यमित्यत्रात प्रायश्चित्तेषु अ-
 नाज्ञातं यदाज्ञातं यज्ञस्य ० पुरुष संमितो ० इति द्वे स्क्रवाहुतीर्जुहुयात् ॥ दोषदुष्टेन सत्वं नैवा हविषा अज्ञानात्प्रधानया
 गेतु प्रणवत्याहुतीर्जुहुयात् ॥ अथ हविर्दोषान्बोधाय न सूत्रे ॥ अथ हविर्दोषान्धारव्यास्यामो येर्हविर्दुष्यति तान् च द्या-
 मः ॥ अथ देहवर्तिनीजमक्षिकागवामंगवर्तिन्यां शान्तिकाले न्यवती मत्कुणः ॥ चैलशिरोवर्तिनीयूकः ॥ मलपिंडकारी की-
 टः ॥ श्वामाजोरनकुलमर्कटः प्रसिद्धः ॥ धांसः काकः ॥ आखुर्मूषकः ॥ एतेषां न्येषां च पुरीषं मलः ॥ केशः प्रसिद्धः सि म
 कः परिहृतवसनां चैलः ॥ पादंपादः ॥ मत्तनखच्छिन्ननखः ॥ कुनखो दुष्टनखः पुरुषः दूतिर्गंधावहः ॥ इक्षुः मुख-
 जवक्षस्तेदः प्रसिद्धः ॥ असृकरुधिरं ॥ स्मेहो नासिका कफः ॥ अशुनयनां बुकासः श्लेष्मा ॥ क्षवधुः क्षुतं ॥ आर्द्रवणं
 चेति ॥ एते रपहतं ॥ वसाशुक्रमसृक्मज्जा मूत्रविट् कर्णविण्तरवाः ॥ अश्लेष्मा श्रूतिकास्त्रिदाहो दशैते नृणां

१७

६

मला इति ॥ एतेभ्योपहतं ॥ रजस्वलासृति काभ्यां स्पृष्टं दृष्टं च यद्विः ॥ अपात्रेण च भूचिनास्पृष्टं च भ्रूणहेन वा भ्रूणाः
 पंचत्रिभुर्यज्यागर्भिणी ब्राह्मणो नृपः ॥ एतेषां मन्यतं मयो हंति स भ्रूणध्रः ॥ तेन दृष्टं च स्पृष्टं च ॥ अपात्रेण ग्रामचंडालादि-
 ना दृष्टं च स्पृष्टं च ॥ धर्जीवरजकोलोहकारश्चैव भुनाधिपः ॥ तक्षको वागुरिरिति ग्रामचंडालकाः स्मृताः ॥ इति ॥ अमेध्यदेशे
 वा स्क्रुतं ॥ यत्र प्रसूयते नारी त्रियते देह्यते पिवा ॥ चंडालाभ्युषिते यत्र यत्र विष्टादि संगतिः ॥ एवं कल्मषभूयिष्ठाभूरमध्याः
 प्रकीर्तिता ॥ एवं भूता उमेध्यदेशे स्क्रुतं च एवं दुष्टं हविर्क्ष्य शितिभस्मनि वा प्रक्षिप्य मिदाहुतीव्याहृतयेषां हुत्वा पुनर्निर्वपि-
 दि हविरंतरमुत्सद्येयजेत ॥ अशक्ते शिष्य कर्तव्यता प्राप्तौ आज्येन वा यजेत ॥ आज्यपक्षे मनस्वती च प्रायश्चित्तं ॥ शुद्धकीट-
 मक्षिका पिपीलिका नाहविषिपातने तु ॥ शुद्धकीटो घृणादिः ॥ मक्षिका पिपीलि के प्रसिद्धे ॥ एषु प्रमादाद्द्विविपतितेषु न दो-
 षः ॥ सर्वत्र शुद्धकीटमक्षिका पिपीलिकादीनां अश्विं मधुधत्वाभ्युक्ष्योत्सृज्य जुहुयात् ॥ उर्ध्वं चेद्दुष्टमेवेति जैमिनिः ॥ दुष्टेन
 हविषा यागकृते पश्चाद्दोषज्ञाने पुनर्यागेन कार्य इति कात्यायनः ॥ आज्योपहतौ तज्जले प्रक्षिप्यान्पुनस्तत्त्वेन यागं
 कुर्यादित्यापदेव्यं ॥ हुते हविष्यनग्नौ पतिते त्वंतः सत्वं न इत्याभ्यां स्क्रवाहुतीहुत्वा पुनरवदाय यजेदिति उक्तमापदेव्यं ॥
 प्रादुष्करणार्द्धं होमात्पूर्वयद्यजमानो भूयाद्भक्षयेद्वा तदा ॥ यते वयं पुरुषत्रा ० यथा हतदं ० इत्याज्याहुतीर्जुहुया-
 त् ॥ समिधो वा आदध्याजपे द्वे स्क्रुतमापस्तंबसूत्रे ॥ तद्यथा ॥ ममाप्रादुष्करणा र्द्धं होमात्पूर्वभोजनवैगुण्यज-

नितप्रत्यवायपरिहारार्थं यत्ते वयं यथा हृदित्याभ्यामाज्याहुती होष्ये ॥ समित्प्रक्षेपणपक्षे ॥ आभ्यांसमिधावाधास्ये ॥
 जपपक्षे आभ्यांजपं करिष्ये ॥ सहदाज्यमोदाय ॥ ॐ यत्ते वयं पुरुषत्राय विष्ठाविद्वाः सश्वरमाकञ्चनागः ॥ रुधीस्वस्माः ॥
 अदितेरनागाव्येनाः ॥ सिशिश्रयो विष्ठागने स्वाहा ॥ अग्नयेऽस्विष्टकृत इदं ॥ ॐ यथा हतदसवो ॥ त्यागः पूर्ववदीपेप्ये ॥
 वमेव ॥ लुप्तप्रादुष्करणे तु ॥ सर्वप्रायश्चित्तमेव ॥ प्रादुष्करणादूर्ध्वहोमात्प्राग्यजमानो न भुंजीयादिति उक्तं कात्याय
 नसूत्रे ॥ येन केनचिन्निमित्तेन सायं प्रातर्होमौ न लब्धौ चेत्तदारात्रावर्द्धिचनमोक्तव्यमित्येव नान्यत्प्रायश्चित्तमिति
 त्रिकोटमंडले ॥ अथ पंचमहायज्ञे तु ॥ मम देवयज्ञलोपनिमित्तमनस्वत्या चतुर्गृहीतं होष्यामि ॥ संस्तुता ज्यं दव्यां चतु
 र्गृहीत्वा ॥ मनोज्योतिः ॥ मनोज्यातिः ॥ मनोज्योतिष इदं ॥ इति कारिकायां ॥ यद्वा ॥ वैश्वदेवाकरणे चरुवैश्वानरः कर्तव्य
 इति माधवः ॥ अग्नये वैश्वानरायेति मंत्रो निर्वापादौ ज्ञेयः ॥ अथ हं च हं चालोपे तु ॥ मम अथ हं च हं वा देवयज्ञादिपंच
 महायज्ञलोपनिमित्तं तिसृभिस्तंतुमतीराज्यहोमं कृत्वा च तस्मिन् णो वासुपाणीनां जपं च करिष्ये ॥ ज्यं संस्तुत्या ॥ तंतुं
 तन्वनित्यस्य देवा अग्निर्जगती ॥ पंचमहायज्ञलोपे अमुकयज्ञलोपप्रायश्चित्ताज्यहोमे विनियोः ॥ ॐ तंतुं तन्वन्नजसो ॥ १८
 अग्नये तंतुम त इदं ॥ ॐ ॐ दुध्यस्वाग्ने प्रतिजागृह्ये नमिष्यामि पूते स ॥ स जेथामये च ॥ पुनः वृणवः स्वापितरं यु
 वानमन्वाताः सीत्वयितंतुमेतं स्वाहा ॥ अग्नये तंतुम त इदं ॥ ॐ त्रयस्त्रिंशतंतवो ये वितानिरेय इमं यज्ञं

उत्तराहुत्यर्थं स्कंदने ॥ पत्रवैश्वानरस्य त इत्येतयर्चा समिधांतरमोपासने आधेयं ॥ अत्र सर्वत्र तत्प्रायश्चित्तांते सर्वत्र
 तत्प्रायश्चित्ताहुतिर्जुहुयाजपेद्वा ॥ सर्वत्र हविर्देवतायाज्यानुवाक्यानां हुताहुतभ्रेषे अंतरि मे विपर्यसे च त्वं नो स
 न्नेत्येताभ्यां स्तुवाहुतीर्जुहुयात् ॥ अस्य बोधायनसूत्रे विस्तारः ॥ हुतं भ्रेषेनाशौ न ग्नौ पतनं ॥ हुतस्य भ्रेषो नाशः ॥ अव
 तस्य नाशः ॥ तत्र त्वं नः सत्त्वं न इत्याहुतीर्जुत्वा पुनः स्वस्थानादवदाय यजत ॥ एकावदाना द्वाकरणे त्वं नः सत्त्वं न
 इत्याहुतीर्जुत्वा पुनर्यागः ॥ हविषामंतराय ॥ एकावदानाद्यकरणं बहु हविष्कर्मणि एकस्य हविषो करणं वा हवि
 षां विपर्यसो व्यत्यासः ॥ देवतायाज्यानुवाक्यानामेकस्य विस्मरणमंतरायः ॥ आहुतिभ्रेषस्त्याहुतेर्नाशः ॥ यथा विज्ञा
 तदेव ताहुतिर्नश्यति इति ॥ अयमाहुतेर्हुतभ्रेषः ॥ आहुतेरहुतभ्रेषस्त्यावत्प्रयोगसमाप्तिस्तावदाहुतेरकरणाया
 ज्यानुवाक्यानां पर्वण्याद्यंगहोमोनां च व्यत्यासैस्तुवाहुतीर्जुहुयात् ॥ पर्वण्याद्यंगहोमानामित्यत्र स्मार्ते अयाश्चेत्या
 दयत्राज्यभागादयोवा ॥ याज्यानुवाक्ययोः परस्परव्यत्यासो तथातद्देवत्यान्ययाज्ययायागे ह्येते पितृनः सत्त्वं न इत्या
 हुतीर्जुत्वा पुनर्यागः ॥ अंतरितामचं जयेत् ॥ भिनदेवत्याज्ययौगे कृते त्वं नः सत्त्वं न इत्याहुतीर्जुत्वा पुनर्यागं कुर्यादि
 ति दीपे उक्तं ॥ तत्रापस्तबसूत्रमपि त्वन्नो अग्ने ॥ सत्त्वं नो अग्ने ॥ इत्येवौ सर्वत्रांतराये विपर्यसे च जुहुया
 दिति ॥ दीपेपि ॥ सर्वत्र हविषि स्थिते भागे न स्वेस्थानादवदाय पुनर्यागः कार्यः ॥ हविष्यविधमाने हवि रंतरं निसृज्य

श्व

न

शेवप्रसिद्धं ॥ स्नातकव्रतलोपेतु ॥ मम स्नातकव्रतलोपनिमित्तमुपवासं करिष्ये ॥ उपवसेत् ॥ एवेमश्वाद्याकर्म
 स्वपितृकर्मलोपनिमित्तमुपवासं करिष्ये ॥ उपवसेत् ॥ इत्यादिकारिकोक्तप्रायश्चित्तानि ॥ आग्रायणादिपाकयज्ञा
 नांमध्ये अन्यतमस्याकरणप्रायश्चित्तमहापारिजाले प्रजापतिः ॥ हविर्यज्ञैश्च शक्तस्य लुप्तमप्येवादिताः ॥ लुप्तमायुः क
 णादिकमिति वापावः ॥ प्राजापत्येन शुद्धिस्त्यासाकसंस्थास्तु चैवपीति ॥ एतदनुक्तप्रायश्चित्तानां श्रवणाकर्मसर्पव
 र्णाद्युजीकर्मग्रयणप्रत्यवरोहणप्रायश्चित्तमित्येव गंतव्यं ॥ तत्र ममा मुक्ताकयज्ञकरणे प्रत्यवायपरिहारार्थं प्राजा
 पत्यप्रायश्चित्तममुकप्रत्या प्रायेन करिष्ये ॥ प्राजापत्यं कुर्यात् ॥ श्रवणाकर्मदिपाकसंस्थाः पत्न्यामृतुमत्यामपि कुर्यादे
 व ॥ श्रौतप्रायश्चित्तचंद्रिकायां गोपालः ॥ प्रकृतमग्निहोत्रादियत्कर्मश्रुतिचोदितं ॥ आर्तवाभिष्टुतां नारीं विहाय कुरुते हि
 जइति ॥ तथा चौलोपासनपाकयज्ञभिक्षादानातिथिदेवतार्चनादिमपि पत्न्यामृतुमत्यां कर्तव्यमेवेति प्रायश्चित्तचंद्रि
 कायामुक्तं ॥ गौणकालाभावात् ॥ अन्यगतिकं निःसंकुर्पादेवेति माधवोक्तेः ॥ अर्पूर्वां भस्तु न भवत्येव ॥ अथपि
 उपित्यज्ञेति प्रणीतिना शे सर्वप्रायश्चित्तमेव कुर्यान्न पुनरतिप्रणयनं ॥ कार्यं भावात् ॥ तस्मिन्नेव पक्षे पिंडप्रक्षे
 पपक्षे च सर्वप्रायश्चित्तं दुहत्वा पुनर्मन्त्रेणातिप्रणयनं कर्तव्यमिति श्रौतग्रंथे च वगंतव्यं ॥ अथपि उपित्यज्ञाकरणे प्रा
 यश्चित्तं ॥ अमावास्यायां पिंडपितृयज्ञाकरणे प्रायश्चित्ततत्वेन वैश्वानरश्चरैव भवति ॥ न पुनः पिंडपितृयज्ञः

९९

ण

तस्य गौणकालाभावात् ॥ तथा च पराशरमाधवीये कात्यायनः ॥ पितृयज्ञात्यये चैव वैश्वदेवात्यये तथा ॥ भोजने पतितान्न
 स्य चरुवैश्वानरो भवेत् इति ॥ तद्यथा ॥ मम पिंडपितृयज्ञाकरणप्रत्यवायपरिहारार्थमग्नये वैश्वानराय स्खालीपाकं करि
 ष्ये ॥ अग्नये वैश्वानराय त्वा ॥ अग्नये वैश्वानराय स्याहेति विशेषः ॥ तथा सिद्धकृतादिसमापयेत् ॥ अथवा पिंडपितृयज्ञलोपे
 बोधायनापस्तंबमता संयहं सप्तहोतारं हेव्यामीति ॥ दय्यां चतुर्गृहीतमाज्यं गृहीत्वा ॥ महाहविर्होता ॥ सत्यहवि
 रध्वर्युः ॥ अच्युतपाजा अग्नीति ॥ अच्युतमना उपवत् ॥ अनाध्व्यश्वा प्रतिध्व्यश्च यज्ञस्याभिगरी ॥ अयास्य उद्गा
 ता ॥ वाचस्पते हृदि धेनामन् ॥ विधेम ते नाम ॥ विधेस्त्वमस्माकं नाम ॥ वाचस्पतिः सोममपात ॥ माद्व्यस्तं तु छेदि मां मनु
 व्यः ॥ नमो दिवे नमः पृथिव्यै स्वाहा ॥ वाचस्पतये ब्रह्मण इदं ॥ ततो दर्शपौर्णमासस्खालीयाकेन सहैकतंत्रेण कुर्यात् ॥ त
 त्राप्यादौ वैश्वानरचरुहोमः ॥ पश्चात्स्वरुतस्खालीपाकप्रधानहोमं कुर्यात् ॥ अमाश्राद्धाकरणप्रायश्चित्तं
 तमुक्तमग्निधाने ॥ न्यूषु वाचं जपेन्मंत्रं शतवारं तु तद्दिने ॥ अमाश्राद्धं यदनास्ति तदा संपूर्णमेतितत् ॥ तद्यथा ॥ न्यूषित्य
 स्य सस्य इंदस्त्रिष्टुप् ॥ ममामाश्राद्धाकरणप्रायश्चित्तं जपे विनियो ॥ ॐ न्यूषु वाचं प्रमहे ॥ ते इति शतवारं जपेत् ॥ एतदस्य
 शतयां ॥ अथ युगादिश्राद्धाकरणप्रायश्चित्तमग्निधाने ॥ नयस्य द्यावा मंत्रं च शतवारं जपेत् ॥ युगादयो यदन्यूना कुरुते
 नैव वापदिशति ॥ नयस्य द्यावैत्यस्य रेणुरग्निस्त्रिष्टुप् ॥ ममामुक् युगादिश्राद्धाकरणवैगुण्यनिरासार्थं शतावल्याज
 पेवि ॥ नयस्य द्यावा एधि वी ॥ तथा मन्वादिश्राद्धाकरणप्रा ॥ ने ॥ त्वं भुवः प्रतिमंत्रं तु शतवारं जले जपेत् ॥ मन्वादयो यदा

कुर्या

द

दि

न्यूनाकरुतेचैवचापदीति॥ त्वभुवइतिमंत्रस्य कक्षीवानैर्ध्यतमसोविश्वेदेवास्त्रिष्टुप्॥ ममामुक्रमन्वादिश्राडाकरणवै
गुण्यनिरासार्थं जलेशतवारजपेवि० ॐ त्वं भुवः प्रतिमानं० १॥ अथ इव्यश्रुद्धिः दीपे॥ मलमूत्रपुरीषलोहितरेतो
भिहपहतं वस्तु तदा द्विः प्रक्षालनाच्छुद्धिः॥ अघोरअशुचिनास्पृश्यं वस्तु प्रोक्षणाच्छुद्धयेत्॥ अजिनं वा सस्रं वा प्रक्षा
लितमुत्तरीयं तनाप्रक्षालितं॥ अप्रक्षालितं नवं वस्त्रं आधानदीक्षादिभिरुपहृतायामुपहतदेशभूमिदृढाचे होमयाभिह
नोपयुज्यात्॥ पुराउक्तं कृष्णाजिनं वस्त्रं वानोपयुज्यतां वेद्यां मूत्रादिभिरुपहृतायामुपहतदेशभूमिदृढाचे होमयाभिह
पलेपाच्छुद्धिः॥ मदुभूम्यामपि अदृढाचे कर्षणोपलेपाच्छुद्धयेत्॥ आर्द्रायां वेद्यां मूत्राद्युपहृतायामुपहतप्रदेशा
त्पुरीषमुधृत्य मेध्यामन्यत आहृत्य पूरयित्वा उपलेपाच्छुद्धिः॥ अत्यंतोपहृतायां कर्षणादि कृत्वा गोभिराक्रमणं खन
नदहनाभिर्वर्षणादिभिर्व्यस्तैर्विशुद्धयेत्॥ अल्पोपहतं चेदुपलेपनसोमसूर्याशुमासु तैश्च शुद्धयेत्॥ उपहृतायां
भूमौ उपलेपादिसंस्कृतायां निहितानां कुशे ध्मादीनां प्रक्षालनाच्छुद्धिः॥ यज्ञार्थश्रद्धादिभिराहृतानां काष्ठयूपादी
नामभ्युक्षणाच्छुद्धिः अंगुलीप्रमाणस्फूलानां समिधामल्पोपहतौ प्रोक्षणाच्छुद्धिः॥ मूत्राद्युपहृतानां त्यागएव॥ आ
र्द्राणां सत्वक्रानां उपधातेत क्षणाच्छुद्धिः॥ जुह्वादीनां दारुमयपात्राणां बुद्धिपूर्वकमुच्छिष्टपुरीषस्य स्नानामवले
खनप्रोक्षणाच्छुद्धिः॥ उच्छिष्टलेपोपहृतानां दारवाणां तक्षणप्रोक्षणाच्छुद्धिः॥ अत्यंतोपहृतानां तक्षणां स

२०

च

इ

स्वधायाददंतेतेषां छिन्नं प्रत्येतद्वामि स्वाहाधर्मो देवाः अप्येतुस्वाहेतिस्त्रुवाहुलीकृत्वाग्नयेतंतुमतइदं० सर्वप्रायश्चित्ति
संवा॥ अबतेहेलउदुत्तममिमं मेवरुणतत्त्वायामीति तिसृणामजीगर्तभुनः शेषः सकृन्निमो वैश्वानमित्रो देवरातो
वरुणास्त्रिष्टुप्॥ तृतीया गायत्री० जपेवि० ॐ अबतेहेलो० उदुत्तमं वरुण० इममेवरुण० तत्त्वायामी० इति च स्वाज
पेदितिकारिकायां॥ ममपंचमहायज्ञो नमि कस्य वा देशा हे द्वादशाहं वा लोपे च तस्य चिह्नाणि भिराज्य होमं॥
तंतुमतिस्फालीपाकं च करिष्येति संकल्प्यान्वाधाने आज्यभागोत्तरं वरुणं चतुर्वारं आज्येन॥ अग्निं तंतुमति च
वरुणा शेषेणाग्निं सिष्टं हतमित्यादिनिर्वापकाले पवित्रवति शूर्पे० अग्नये तंतुमतेत्वा० चतुर्वारं निरूप्य प्रोक्ष
णावघातादि च हं श्रपयित्वा ज्यभागांते॥ अबतेहेलउदुत्तममिमं मेवरुणतत्त्वायामीति च तस्य पां पूर्ववदध्याद्युक्तापं
चमहायज्ञलोपे अमुकयज्ञलोपप्रायश्चित्तार्थमाज्य होमे० ॥ ॐ अबतेहेलो० वरुणायेदं० उदुत्तमं० इममेवरु
ण० तत्त्वायामीति च तस्य आज्याहुलीकृत्वास्त्रच्यवदानधर्मेण चरुमवदायाग्नयेतंतुमतेस्वाहेति च हं कृत्वा सिष्ट
हतादि होमशेषं समापयेदितिकारिकायां॥ उपवासपक्षे तु मम तत्तन्महायज्ञलोपनिमित्तमुपवासं करिष्येति०
उपवसेतुं० सर्वत्र कर्मकाले नियजमानयोर्मध्ये न केनापि गंतव्यं॥ होमकाले तथा दोहे स्वाध्याये दारसंयदे॥ अ
तरेण यदा गच्छेद्विजश्र्वा द्रायणं चरेदिति पारिजाते प्रायश्चित्तमुक्तेः॥ दोहे श्रौते॥ स्वाध्याये गुरुशिष्ययोर्मध्ये॥

न स्पृष्टं देशेतावात्मात्रत्यागः प्रोक्षणाच्चशुद्धिः॥ चतुपुरोडाशादीनामुक्त्याभिर्हृष्टानां त्यागः॥ पयोदधिघृतादीना
 मुच्छिष्टसमन्वारब्धेषु त्रमात्रोपहतानां शुद्धपात्रांतरेष्वनयनाच्छुद्धिः॥ पयोदधिघृतादीनामुच्छिष्टेष्वपहतानां
 त्यागः॥ शूद्रभांडास्त्रितानां पयोदधिमुद्धाज्यादीनां शुद्धपात्रांतरेष्वनयनाच्छुद्धिः॥ आपणास्त्रिचयाणां विक्रयणा
 न्छुद्धिः॥ अग्निहोत्रद्वये तैलसर्पिययोदध्यादौ उच्छिष्टसमन्वारब्धेषु त्रमात्रोपहतानां पयोदवे निधायानिहोत्रार्थ
 मुपयुंज्यात्॥ शौचदेशद्व्याणां मंत्रवदर्थसंस्कारकालानामप्यनानां ह्यौ विरोधे पूर्वस्य प्राबल्यं परस्य दौर्बल्यमिति
 प्रायश्चित्तप्रदीपोक्तद्व्यशुद्धिः॥ प्रयोगपारिजाते तु॥ अथेदानीं कर्मणि प्रयुज्यमानानां पात्रादीनामुच्छिष्टेष्वपहतौका
 नितिरित्यपेक्षायां आचार्यादिरूपितरीत्यायावदुपयुक्ताशुद्धिरिष्यते॥ इत्याश्वलायनाचार्यः॥ दारवादिषु शुद्धेषु यद्वा
 संस्पृष्टनादिषु॥ शुद्धिर्भवति तापेन मन्मथानां तथाग्निना॥ आग्नेन शुद्धिस्ताम्रस्य कांस्यानां भस्मना सवेत्त
 नरसंस्पर्शनाच्छुद्धिरायसानां तु क्षालनात्॥ स्त्रीशूद्रभुक्तपात्राणिकंस्यादीन्यपि वर्जयेत्॥ सौवर्णरजतादीनां दाहा
 त्सक्षालनाच्छुचिरिति॥ विज्ञानेश्वरेण॥ सौवर्णरजतनाश्रयं स्वयं शुद्धिदृष्टदा मूलस्वल्पमुसलचमसप्रोक्षणपात्र
 तां प्रभृतीनां दारुमयोचशूर्पाजिनांचविलेपनमुच्छिष्टस्य शिवारिप्रक्षालनाच्छुद्धिः॥ तथा स्नुक्स्नवादीनां मलेषा
 नां वारिभिः प्रक्षाल्य यथाविधि पुनः संमार्जनाच्छुद्धिः॥ एतेषां काकादिकृष्णशकुनिमुरवावमर्शोनिर्लेखनाच्छु

स्पृष्टेपरित्यागः १

दा शुद्धिः॥ मार्जारव्यतिरिक्तश्चानमुरवावमर्शः॥ मललेपनांतु तैजसमण्यश्ममयानां सर्वेषामपि भस्म
 नामदावासंघव्यजलैः प्रक्षालनाच्छुद्धिरिति॥ प्रयोगपारिजाते तु शुद्धद्व्यशुद्धिः॥ अथाहुः कर्मण्यक्तानि चेत्तानि रा
 त्राः प्रथमेया मेयथा क्रमं कर्तव्यानि॥ दिवोदितानि कर्माणि प्रमोदकृतानि च॥ यामिन्यः प्रथमेया मेतानि कुर्याद्य
 थाक्रममिति विष्णुस्मृतौ क्तेः॥ तथा दिवोदितानि कर्माणि प्राप्नुवंत्युत्तराणि च॥ दिवोदितानि कृत्वेव विदध्यादुत्त
 राणि चेत्त्याचारस्मृतौ क्तेः॥ तत्र स्नानविधिना स्नानं ब्रह्मयज्ञं सौरं च वर्जयित्वा न्यानि कुर्यात्॥ रात्रौ प्रहरपर्य
 तं दिवा कर्माणि कारयेत्॥ अबगाहं च सौरं च ब्रह्मयज्ञं च वर्जयेत् इत्यगिरोक्तेः॥ तथा॥ दिवोदितः क्रियाः कार्यरात्रा
 वपियथाक्रमं॥ अबगाहं विना सौरं ब्रह्मयज्ञं च तर्पणमिति स्मृति संग्रहोक्तेः॥ अत्र रात्रावपि केचित्पूर्वयामे ब्रह्म
 यज्ञमिच्छन्ति॥ तज्जयंताश्वलायनादिभिः प्राचीनैस्तु॥ उदयोत्तरमस्तमया पूर्वमध्ये ब्रह्मयज्ञः कर्तव्यमित्युक्तं॥ तदु
 त्तरं ब्रह्मयज्ञकरणे प्रायश्चित्तमेव कुर्यात्॥ तदुक्तं पूर्वमेव कारिकायां॥ एतेभ्यः पंचयज्ञेभ्यो यद्येकोपि चहीयते॥
 मनस्वत्याहुतिस्तत्र प्रायश्चित्तं विधीयत इति॥ मध्याह्नसंध्यातुरात्रावपि कर्तव्या॥ कुवश्तावर्तिनी संध्या रात्रा
 वपिन दुष्यति॥ दद्यादध्वं तु गायत्र्या सौरमंत्रं तु वर्जयेत्॥ इति स्मृतिरत्रावल्यामुक्तेः॥ एतज्जायत्र्या अर्घ्यदा
 नमाश्वलायनातिरिक्तविषयः॥ आश्वलायनैस्तु॥ आहं ह्येवाध्वं त्रयं दद्यात्॥ गायत्र्या कालातिक्रमप्रा

यश्चित्तार्थदानं कर्तव्यं ॥ यदिदं वोदितानि कर्माणि आकृतानि यावत्प्रहरं यामिन्यास्तावत्क्रमेण सर्वसौरं वर्जयित्वा कुर्यात् ॥ आहृष्टीयैवाध्यं दद्यादिति गृह्यपरिशिष्टोक्तेः ॥ सौरस्थाने तु सौर्यवैश्वानरीयकं जपेत् ॥ मध्याह्नसंध्या रात्रौ चैत्रमादात्रियते यदि ॥ सौरस्थाने जपेत्सूक्तं सौर्यवैश्वानरीयकं मिति स्मृतिसंग्रहे क्तेः ॥ सौर्यवैश्वानरीयकं हविष्यात्तमजरं स्वरिदित्येकानविंशद्वात्मकं बोध्यं ॥ रात्रावग्निप्रज्वल्य स्नायादिति स्मृत्यर्थः सारः ॥ रात्रिस्नाने तु ॥ संकल्प्याद्यधमर्षणमार्जनजलतर्पणगोपीचंदनधारणानि विवर्जयेदित्युक्तं स्मृतिमंजरीरिति ॥ रात्रौ पूर्वयामे दिनकर्मणां कर्तव्या कर्तव्यनिर्णयः ॥ कर्म समाप्ति समये गले पेशात् अश्नात् वेगलोपप्रायश्चित्तमाह प्रजापतिः ॥ प्रमादात् कुर्वतां कर्म प्रच्यवेता धरे सुयत् ॥ स्मरणादेव तद्विधोः संपूर्णस्याहं प्रजापतिः ॥ प्रायश्चित्तान्यशेषाणि तपः कर्माह्निका निवै ॥ यानि शेषांशेषाणां हृष्टानुस्मरणं पदं ॥ ॥ इति श्रीमत्कालोपनाम कप्तहारा मेश्वरात्मज महामहादेव द्विजवर्यसूनु भट्टदिवाकरविरचित स्मार्तप्रायश्चित्तानि संक्षिप्तप्रयोगरूपेणानित्यनैमित्तिक प्रायश्चित्तानि कारिकायुक्त निरूपित स्मार्त प्रायश्चित्त पद्धतिसंपूर्णः ॥ ६१ ॥ श्रीयज्ञेश्वराय नमः ॥ ॥ ६२

मर्धानां मंत्रेण पात्रांतरे गृहीत्वा भूरायुरित्यभिमंत्र्योपहतमक्षप्रक्षिपेत् ॥ भूमिर्भूमिमगादिति सादितानां पात्राणां इध्मा बर्हिः प्रभृतीनामपि मूत्राद्यपहतानां त्याग एव ॥ अग्निहोत्रे घर्मोच्छिष्टे दधिधमे कुंडपायिनामयने उत्सर्गिणामयने दाक्षायणयज्ञे चातुर्मास्ये ब्रह्मोदने चानिहोत्रहवण्यादीनामुच्छिष्टसमन्वारब्धानामुच्छिष्टलेपोपहतानां च दर्भे प्रक्षालनमेव ॥ ग्रहचमसानामुच्छिष्टसमन्वारब्धानामुच्छिष्टलेपोपहतानां चाद्रिर्माजालीये दर्भेः प्रक्षालनाच्छुद्धिः ॥ मूत्राद्यपहतानां त्याग एव पात्रांतरे स्वीकारश्च ॥ मन्मयाज्यस्थांस्मादीनामल्मोपहतानामुच्छिष्टसमन्वारब्धानां कुशाग्निना दहनाच्छुद्धिः ॥ उच्छिष्टलेपोपहतानां मूत्राद्यपहतानां च त्यागः ॥ पात्रांतरपरिग्रहश्च ॥ तैजसानां कुण्डपुरीषादीनां उच्छिष्टोपहतानां सकृद्भस्मोदकैः प्रक्षालनाच्छुद्धिः ॥ तान्ममयानामुच्छिष्टोपहतानां सकृद्भस्मोदकैः शुद्धिः रजतकांचनयोरद्विरेव प्रक्षालनाच्छुद्धिरिति ॥ विशिष्टमूत्राद्यपहतानां अग्नौ प्रलापनाच्छुद्धिः ॥ अश्वमयानां तैजसवच्छुद्धिः ॥ पात्रभाजनानां विष्कपिष्टमयानां मलानुपत्राणां वेणुवेत्रकृतानां कुशादिभिर्निर्मितानां गोमयादिः प्रक्षालनाच्छुद्धिः ॥ व्रीह्यादीनां सतुषड्व्याणां चंडालादिस्यशोपहतानां द्रोणान्यूनपरिमाणानां प्रक्षालनाच्छुद्धिः ॥ द्रोणाधिकपरिमाणानां प्रक्षालनाच्छुद्धिः ॥ तंतुलानामुदक्यादिभिः स्प्रष्टानां शुद्धपात्रांतरे आनयनाच्छुद्धिः ॥ द्रोणान्यूनानामुत्सर्गः ॥ द्रोणाधिकानां

स्नानप्रायश्चित्तानुक्रमणीलिरव्यते

१ शौचमूलद्विजत्वोक्तिः	१ साग्निकस्यसंक्षेपेणप्रा	२ उपप्लवादिनासंध्यानिष्ठे	२ तत्रप्रतातरं
१ शौचस्यद्वैविध्यं	१ तस्नानं	२ दत्तदोषः	२ उक्तहोमाकालादितिक्रमे
१ अस्नातस्यकर्मनिधि	१ सौभाग्यवतीभिरशिरस्क	२ आशौचेसंध्यावंदनप्रका	२ प्रायश्चित्तपूर्वकगोणकाले
१ कारः	१ स्नानंक्रम्यनेमित्तिकेविशेषः	२ कालानिक्रमेपिदोषाभाव	२ होमकुर्यादितिआधत्ताज
१ आलेस्नानाकरणप्रत्य	१ संध्याकालः	२ निमित्तानि	२ नसूत्रसंमतिः
१ वायः	१ मुख्यकालगोणकालौ	२ संध्यात्रयलोपेप्रायश्चित्	३ तत्रप्रयोगः
१ अशक्तस्यरयौस्नाने	१ गोणकालानिक्रमेप्रायश्चित्	२ तत्रप्रतातरं	३ होमाधिकारिणः
१ प्रत्यस्नानाश्रयत्वस्य	२ तत्प्रकोक्तिः	२ उत्थरणकालः	२ उन्मादादौयजमानानुज्ञा
१ प्रतिषेधः	२ प्रायश्चित्तप्रकाराः	२ प्रादुष्करणकालानिक्रमे	२ विनैवहोमःकार्यः
१ तत्रप्रतातरं	२ एकाहाधितिक्रमेप्रायश्चित्	२ सर्वप्रायश्चित्तं	२ यजमानानुज्ञेवसर्वकांअ
१ अशक्तादीनाउत्पाद	२ आलस्यादिनामुख्यकाले	२ तत्रप्रकारःकर्तव्यता	२ प्रिकारिणमधिकारःसमे
१ कस्नान	२ संध्याकरणेदोषः	२ होमकालः	२ व्याध्यादिनिमित्तककर्म
१ मंत्रस्नान		२ मुख्यकालगोणकालवि	२ सुसंकल्पपूर्वकप्रयोगः

- ३ दुष्टस्वप्नशान्तिः
 ३ क्षुब्धभादिशान्तयः
 ३ अगम्यागमनादिप्रा
 ४ अव्याधितः सुयेदि
 यस्तुयस्ति कालेस्वा
 पेप्रायश्चि
 ४ आगारपरिकपोतो
 पवेशनादिनिमित्तक
 प्रायश्चि
 ५ अर्थसिध्यर्थहोम
 जपौ
 ५ नष्टलाभार्थकर्म
 ५ प्रज्ञाप्रापककर्म

445

37 X

१ अशक्तो मंत्रस्थानं

श्रीस्मार्तप्रायश्चित्ता १

नुक्रमणिकालिरव्यते १

१ अथशौचाचारः १

१ प्रातःस्नानं १

१ प्रातस्नानाकरणेप्रत्यवायः १

१ आतुराणां दुष्प्राप्तकस्नानं

प्रातःसंक्षेपतस्नानं

१ सोभाग्यवतीस्त्रीणां स्नानं

१ संध्याकालः

२ संध्याकालाति

क्रमणप्रायश्चित्तं

२ सूतके संध्याकरणं

३ संध्यालोपे प्रायश्चित्तं

३ उद्धरणकालः

३ उद्धरणकाला

तिक्रमणप्रायश्चित्तं

३ अथ होमकालः

३ गौणकालः प्रातः सायं

गौणकालाति क्रमणे

प्रायश्चित्तं

होमाधिकारिणः

व्याधिनिमित्तकहोमः

दुष्टस्वप्नशान्तिः ॥

क्षुब्धभादिशान्तिः

अथागम्यमानादिप्रा

यश्चित्तं

उदयास्तमयकाले

अव्याधितस्वापकाली

अथागारोपरिकपोतोप

वेदानप्रायश्चित्तं

अर्थसिध्यर्थहोमः

अथ नष्टलाभार्थकर्मणि

सुप्राय ०

५ प्रज्ञाप्रापकहोमः

५ मार्गत्रयभयनिरासार्थं

५ शिष्यातिसर्जनजपादि

५ पथिपक्षिणोपियबाह

श्रवणमंत्रजपः

६ अनेकभयनिरासार्थं

आज्याहुतिहोमजपः

महाध्वागमने कदुःख

परिहारः

७ महाध्वागमने कदुःख

स्वभयपरिहारहोमः

७ प्रवासोपस्थानप्रा०

७ ओपासनानुगतप्राय०

अन्वाहिताग्न्यनुगतप्रा०

ओपासने होमलोपे प्रा०

अथ पुनः संधानप्रा०

अथेष्टिप्रायश्चित्तं

अथातिपन्नेष्टिप्रा०

रजस्वलाप्रायश्चित्तं

अन्वाधानात्परतरजस्व०

सूतकदिनेष्टिरतीताचे०

द्वियवृत्तिक्रमे वैश्वान

नरीवा अतिपन्नकार्य

दर्शपूर्णमासतिक्रमे
सतीयातिक्रमे पुनराधानं
पुनःसंधानं
चंद्रसूर्योपरागे प्रायः
अन्वाधानेष्टिमध्ये ग्नावनु
गते प्रायश्चित्तं
अन्वाधानेष्टिमध्ये प्रयाणो
पश्चित्तो प्रायः
अरण्यादिष्वग्निसम
अन्वाधानाग्नावरोपेनुगते
यजमाने देशोपपूर्वातो
अन्वाधानोत्तरं यजमानस्य
स्य प्रैरेतो विसर्गे प्रा०

बुधपूर्वकरे तो विसर्गे
अथ निमित्तक प्रायश्चित्तं
सर्वाकर्मापरासाद
ग्निरायतनाद्विहिर्गमने तु
इध्माधानोत्तरं हविर्दोषे तु
स्विष्टकृदर्थं हविर्दोषे तु
अन्यगृह्याग्निना स्वगृ
ह्याग्निसंसर्गे तु
गृहदाहे तु
त्रावाग्निना गृह्याग्निसं
सर्गे तु पचनाग्निना
वैद्यतेन संसर्गे तु प्रा०
पर्वदिने श्रुपाते तु प्रा०

पर्वणि व्रतलोपे प्रा०
पवित्रनाशे
स्वयमाग्निमुज्वलते
अग्न्यपघातनिमित्तप्र
अकृताग्रयणेन वान्न
प्राचने तु
द्विषदन्नभोजने तु
कपालनाशे तु
जीवतो मृतश्रवणे तु
यमलजने तु
हविस्त्वंदने तु
सर्वत्राहुतिमान्त्रं
दने प्रायश्चित्तं

देवताव्युक्रमे तु
निर्वपणव्यक्रमणे तु
प्रायः
हविषोऽन्नपके तु
हविर्दहे तु प्रा०
चरौश्रप्यमाणे प्राग्दि
वितापादुत्सिने
स्थालीभेदने तु
इव्योत्तरं स्वंदने तु
ममाधिश्रितमानधि
श्रितं
अथ जलसेचनानंतरं
उद्वासिते विष्यदिते पयसि

१

उत्तराहुत्यर्थं स्वंदने
हुतशेषनाशे
याज्यानुवाक्याव्यस्यते
अवदानांतरं पुरोडाशा
दोषोवादर्शने
अथ हविर्दोषे
दुष्टेन हविषा यागह
ते प्रायश्चित्तं
प्रादुष्करणादूर्ध्वहो
मात्मा कुरुत भोजन
प्रायश्चित्तं
सुप्तप्रादुष्करणे

पंचमहायज्ञे तु
उपवासपक्षे तु
स्नातकव्रतलोपे तु प्रायश्चित्तं
आग्रयणादिपाकयज्ञा
करणे प्रायश्चित्तं
अथ पिंडपित्तयज्ञेति प्रणी
तनाशे प्रायश्चित्तं
अथ युगादिश्राधाकरणे
प्रायश्चित्तं
अथ द्रव्यशुद्धिः मलमू
त्रपुरीषे
यज्ञार्थं शूद्रादिभिराहता
नां काष्ठयूपादीनामभ्युक्षणा
शुद्धिः

सर्ववस्तुशुद्धीनि
दिवोदिताः त्रिया इति
समाप्तः
प्रमादात्कुरुतां कर्मइ
ति प्रायश्चित्तानि इति
स्मार्तप्रायश्चित्तानुक्र
मणिका संपूर्ण ॥ ६४ ॥
श्रीकृष्णार्पणमस्तु ॥
६५ ॥ ६६ ॥ श्रीराम ॥

445 ✓

37 ✓
~~37~~

X